

Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945-1952.

Autorica u članku propituje odnos Partije i njezinih tijela, poglavito Agitpropa, prema kulturnom djelovanju u državi. Proučava ulogu, značenje i položaj književnog stvaralaštva i izdavaštva u razdoblju 1945-1952. godine. Formalni federalizam, ali stvarni centralizam u državi preslikava se i na polje kulture. Agitprop – Odjeljenje za agitaciju i propagandu, u sastavu CK KPH, restrukturirano 1945, koji nadzire i rad državnih tijela nadležnih kulturnoj djelatnosti, preuzima kontrolu i usmjerava cjelokupno intelektualno stvaralaštvo u skladu sa zadanom političkom i partijskom linijom, snažno utječući na (ne)slobodu književnog izričaja i izdavačke djelatnosti u NRH u naznačenom razdoblju. Jedini dozvoljeni pravac u kulturi i književnosti postaje socijalistički realizam koji jasno propisuje poželjan način kao i tematiku za književno djelovanje. Time je bitno ograničena umjetnička i duhovna sloboda stvaralaštva. No, dio književnika takva ograničenja u stvaralaštvu nije u potpunosti prihvaćao pa su oni sami, kao i njihova djela podliježali agitpropovskoj kritici. Radikalne društveno-političke promjene u državi uzrokovane razlazom sa politikom SSSR-a uzrokovale su i promjene u kulturi. Prekretnicu je predstavljao referat Miroslava Krleže na Kongresu književnika u Ljubljani 1952. u kojem se zagovara puna sloboda umjetničkog stvaralaštva, nasuprot propisanim formama književnosti od strane bilo kojeg političkog sustava. Od tada politički pritisci na književnost i umjetnost polako slabe.

U novostvorenoj je poslijeratnoj Jugoslaviji, a time i Hrvatskoj, Komunistička partija usmjeravala i kontrolirala sve društvene procese preko svoga izvršno-političkog tijela, Politbiroa, razgranatog partijskog aparata i tijela državne vlasti u kojima su sjedili komunisti, te je u državi došlo do objedinjavanja partijskog i državnog vodstva. Politički biro ili Politburo, kao najviše izvršno-političko tijelo CK je u svom ustrojstvu imalo stvarnu političku kontrolu u republici i odlučivalo je o svim segmentima političkog i društvenog života u Jugoslaviji – od privrede i kulture do znanosti i prosvjete, a faktički je upravljala i svim masovnim organizacijama (Narodnom frontom, sindikatima, Narodnom omladinom, Antifašističkom frontom žena, sportskim društvima). Također je u izgradnji novog sustava i “diktature proleterijata” svaka oporba bila nepoželjna i stoga onemogućena. Nakon izbora na kojima je Narodna fronta sa svojom izbornom listom nadmoćnom većinom pobijedila, novoizabrana je skupština 29. studenog 1945. proglasila Republiku – FNRJ. Ustavi republika, među njima i NR Hrvatske, uskoro su doneseni

– ustav NRH 18. siječnja 1947, i time je nova država dobila svoj pravni okvir.¹ Važno je istaknuti kako je novi ustav FNRJ napisan prema uzoru na sovjetski, a tako i ustavi pojedinih republika. To će se pokazati indikativnim, a odražavalo je velik utjecaj SSSR-a kao vodeće zemlje socijalizma nad novonastalom Jugoslavijom, što će se jasno očitovati i na polju kulture. Taj će utjecaj SSSR-a i kopiranje njihova modela na svim razinama upravljanja državom i društvom od strane Jugoslavije potrajati do sukoba 1948. godine. Rezolucijom Informbiroa te je godine započeo sukob sa Staljinom te politička osuda Jugoslavije i njenog rukovodstva – Centralnog komiteta i politike KPJ od strane SSSR-a i zemalja narodne demokracije. To je ujedno predstavljalo i raskol dotadašnje čvrste veze SSSR-a i Jugoslavije. Centralni komitet KPJ stoga je odmah poduzeo mjere kako bi se politika Jugoslavije obranila od, po njihovom mišljenju, neosnovanih napada SSSR-a i ostalih zemalja potpisnica Rezolucije. CK KPJ je za srpanj 1948. sazvao V. kongres KPJ na kojem se nastojalo obraniti nezavisnost KPJ, pobijanjem optužbi IB-a i dokazivanjem revolucionarnosti i dosljednosti KPJ u primjeni marksizma i lenjinizma kao i autentičnosti i originalnosti socijalističke revolucije u Jugoslaviji, borbom za stvaranjem i izgradnjom nove vlasti. No tada je još uvijek bila prisutna i vjernost SSSR-u i Staljinu. U sljedećim godinama postalo je jasno kako je raskol definitivno i jugoslavensko se partijsko i državno vodstvo polako okretalo traženju novih putova, postepeno odustajući od sovjetskog modela koji je od pedesetih godina počeo biti podvrgavan kritici na svim razinama. Taj će se odmak od dotadašnjeg uzora očitovati slabljenjem centralizma, napuštanjem planske privrede, zadrugarstva na selu,² kretanjem prema novoj formi socijalizma – samoupravnom socijalizmu te relativnoj demokratizaciji, što će se na polju kulture očitovati kroz dopuštanje slobodnijeg rada književnicima i umjetnicima. No, o tome više u nastavku rada.

Što se tiče partijske vlasti, u rukama je nekolicine pojedinaca, članova Politbiroa KPJ, na čelu s Josipom Brozom Titom, bila koncentrirana sva moć. Iako je prema Ustavu narodna suverenost bila izražena kroz vlast predstavničkih tijela (od Narodne skupštine, republičkih skupština ili sabora do mjesnih narodnih odbora), u navedenom razdoblju stvarna politička vlast i monopol političkog odlučivanja pripadali su Politbirou CK KPJ i politbiroima nacionalnih partijskih vodstava. Politbiro kao najviši i suvereni partijski vrh, određivao je liniju budućeg razvitka, i prepuštao državnim tijelima (Saboru i Vladi) da je konkretizira u vidu zakona, uredaba ili operativnih političko-upravnih mjera. Ovakav način rada osim što je doveo do sjedinjavanja partijske i državne vlasti, omogućavao je jedinstvo akcije,

¹ Više o tome u BILANDŽIĆ 1999, 214, RADELIĆ 2006, 56-70, 242-268; GOLDSTEIN 2008, 313-319.

² Iako će zapravo neposredno nakon sukoba sa SSSR-om pa sve do 1950. broj zadruga rasti, a tek će onda početi padati. Vidi: GOLDSTEIN 2008, 464, 465.

koncentraciju sredstava i kadrova na ključnim pravcima, čvrstu disciplinu i stalnu provjeru donesenih odluka.

Partijski aparat CK KPJ i CK KPH preko svojih tijela ostvarivao je programske i političke zadatke. Tijela Centralnog komiteta su Organizaciono-instruktorsko odjeljenje, Odjeljenje za kadrove, Odjeljenje za agitaciju i propagandu te devet komisija: sindikalna, vojna, za žene, vanjskopolitička, za ekonomsku politiku, za škole, za izgradnju narodne vlasti, socijalnu politiku te kontrolna. Republičke i pokrajinske organizacije imale su istu strukturu (osim vanjskopolitičke i kontrolne komisije).³

Agitprop ili punim nazivom Odjeljenje za agitaciju i propagandu, formirano u Drugom svjetskom ratu, djelovalo je u svrhu kontrole i usmjeravanja cjelokupnog intelektualnog stvaralaštva u državi prema ideološko-političkim direktivama CK KPJ.⁴ Reorganiziran je na prvoj poslijeratnoj sjednici Politbiroa CK KPH 1. lipnja 1945, sukladno Direktivi o reorganizaciji agitacije i propagande iz proljeća 1945. kada se i kadrovski popunjavao.

Potrebu za djelovanjem tijela kao što je Agitprop uvidjelo je partijsko vodstvo zbog nezadovoljstva ideološkim stanjem “narodnih masa”, koje je trebalo što brže i efikasnije instruirati u pravom smjeru, u skladu s novom politikom. U direktivi koju je Centralni komitet KPJ uputio svim centralnim i pokrajinskim komitetima o tome piše:

“(...) danas agitacija i propaganda ima ogroman značaj za obezbeđenje provođenja partijske linije u život i u rukama naših partijskih i propagandnih ustanova mora da se – posredno ili neposredno – koncentriše čitav narodni, politički, kulturni, prosvetni pa i naučni život. Naše partijske organizacije nemaju za to izgrađen aparat, one ne umiju, a bez aparata i ne mogu, da se uhvate za osnovne parole CK (...) u mnogim krajevima ne postoji nikakva idejna borba, ne samo van partije, nego često puta ni u samoj partiji, protiv idejno tuđih i štetnih uticaja (...) osnovni zadatak, dakle, sastoji se u tome, da se čitav agitacioni, propagandni, kulturno-prosvetni rad organizuje i ujedini pod rukovodstvom partijskih komiteta. Zato je neophodno potrebno da se stvore aparati i izvrši pravilna raspodela ljudi...”⁵

Direktive za djelovanje Agitpropa CK KPH dolazile su “odozgo” – od Agitpropa CK KPJ koji je davao sve upute i smjernice za rad. Agitprop CK KPH je, dakle, slijedom partijske hijerarhije, sve direktive dobivao od saveznog tijela. Isto tako, dobivene upute prosljeđivao je putem direktiva, depeša i sl., nižim tijelima koja su opet o svom radu slala izvješća Agitpropu CK KPH, a ovaj Agitpropu CK KPJ.

Na čelu Agitpropa CK KPJ bio je Milovan Đilas, član Politbiroa CK KPJ i jedan od najbližih Titovih suradnika i ideologa. Provjereni partijski kadrovi, ljudi

³ VOJNOVIĆ (prir.) 2005, 9-10.

⁴ Vidi i DIMIĆ 1988, 36-37, KAŠIĆ 1987, 157.

⁵ 2 Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (dalje CK SKH), Agitprop, “O reorganizaciji agitacije i propagande”, 1945.

od osobitog povjerenja partijskog vrha djelovali su i u Agitpropu CK KPH. Već početkom lipnja 1945. na sastanku CK KPH u Agitprop CK KPH izabrani su: Ivo Sarajčić za tisak, Milo Popović za predavački sektor, Joža Horvat za kulturni i Marin Franičević za prosvjetni sektor⁶. Za odjel agitacije i propagande tijekom 1945. bio je zadužen Marko Belinić, a od kraja 1945. nadalje to je bio Duško Brkić⁷. No, uskoro je došlo do određenih kadrovskih promjena pa je sastav Agitpropa CK KPH početkom 1946. bio: sekretar Ivo Sarajčić, voditelj sektora agitacije i štampe Stevo Tomić (članovi Nina Rupčić, Milan Despot i Branko Priselac), voditelj teoretsko-predavačkog sektora Milo Popović (članovi Gušte Šprljan, zadužen za partijsku školu, i Soka Krajačić), voditelj kulturno-umjetničkog odsjeka Marin Franičević (članovi Vjekoslav Kaleb, Natko Devčić, Franjo Mraz, Zlatko Muncko i Ivan Dončević), voditelj organizacijsko-tehničkog sektora Hubert Kruljac (djelatnici Deneš Weiss, Viktor Kunštek i Mića Gledić), a u Politbirou CK KPH je tada za djelatnost Agitpropa bio zadužen Dušan Brkić.

U Jugoslaviji je na djelu bila partijska država s Agitpropom kao nositeljem ideološke moći – već 1947. u Hrvatskoj je u Agitpropu djelovalo stotinjak ljudi, a 1950. bilo ih je čak 600!⁸ Strukturalno je Agitprop bio oformljen tako da su osnovni oblik rada činile agitacijsko-propagandne komisije osnivane pri svim partijskim komitetima, od centralnih do rajonskih, dok je u partijskim ćelijama zaduživan po jedan član za rad na tom području. Kako su u Agitprop-komisiji CK KPH djelovali različiti sektori: za štampu i agitaciju, teorijsko-predavački, kulturni, pedagoški i organizacijsko-tehnički⁹, taj obrazac prenesen je na komitete svih razina s time da je čitavom komisijom rukovodio jedan član partijskog vodstva koji sam nije rukovodio ni jednim određenim sektorom. Njemu su podređeni svi sektori, svaki posebno i svi zajedno.¹⁰ Komisije se međusobno nisu povezivale izravno, već samo preko partijskog foruma koji je, preko odgovorne osobe, rukovodio čitavom agitacijom i propagandom na svom terenu.

Voditelj sektora za agitaciju i štampu imao je zadatak pratiti cjelokupni tisak na svom području kao i centralni partijski tisak kako bi pazio na provedbu pravilne partijske linije. On je također odlučivao o tome kakvi članci će se tiskati i o čemu će pisati, kao i o kadrovskim promjenama u redakcijama tiska. Voditelj teoretsko-predavačkog sektora pazio je na pravilno tumačenje svih relevantnih pitanja u državi, s gledišta partije i teorije marskizma-lenjinizma. Zadatak vodi-

⁶ KAŠIĆ 1987, 158.

⁷ KAŠIĆ 1991, 246.

⁸ KAŠIĆ 1993, 102.

⁹ Godine 1950. spominju se sljedeći odjeli: Ideološko-odgojni, Kulturno-prosvjetni, Kulturno-masovni, Agitacija i štampa. HDA, CK SKH, Organizatorsko-instruktorsko odjeljenje, Sastav Agitprop odjeljenja, 1950. Opširnije vidi u: PETRANOVIĆ 1988, 120.

¹⁰ HDA, CK SKH, Agitprop, "O reorganizaciji agitacije i propagande", 1945, JANDRIĆ 2005, 160-161.

telja kulturnog sektora bio je da upotpunjuje prethodna dva – da daje inicijativu za razvoj i organizaciju kulturnog života u cijelosti – kazališta, kina, književnih i kulturnih priredbi, izdavanja književnih i drugih časopisa, ali i odlučivanje o izboru djela koja će se objaviti ili prikazati.¹¹

Kao što sam već navela, Agitprop je djelovao preko svojih komisija unutar kojih su postojali pojedini sektori. Kulturno-umjetničku komisiju Agitpropa CK KPH vodio je Marin Franičević. Franičević je bio prvoborac NOP-a, poslije rata djelovao je kao pjesnik i književni povjesničar, a bio je zagovornik soerealizma u književnosti. Kulturno-umjetnička komisija Agitpropa CK KPH koju je vodio sastojala se od nekoliko sektora: književnog, muzičkog, likovnog, sektora narodnog prosvjeđivanja, sektora za kulturno-prosvjetna društva i sektora za kazalište i film.

Na čelu književnog sektora nalazio se 1945. Vjekoslav Kaleb, književnik. Poslije Drugog svjetskog rata, kojeg je dio proveo u El Shattu u Egiptu, Kaleb je, od 1945, bio urednik i suradnik u književnim časopisima *Republika*, *Književnik i Hrvatsko kolo*. Obavljao je i dužnost tajnika DHK te umjetničkog direktora *Zagreb filma*, a od sredine 50-ih djelovao je kao slobodni književnik. Njegov je sektor bio zadužen za praćenje rada i kontrolu nad Društvom književnika Hrvatske, svim književnim priredbama, pratio je kulturne rubrike u svim listovima i revijama te kontrolirao i beletristiku. Kaleb će se u kasnijim godinama aktivno javljati i u periodici napisima o problematici hrvatskog književnog jezika, inzistirajući na njegovoj čistoći i jasnoći.

Muzički sektor Kulturno-umjetničke komisije Agitpropa vodio je Natko Devčić, istaknuti hrvatski skladatelj. Devčić je bio zadužen za praćenje rada Udruženja kompozitora, Udruženja reproduktivnih umjetnika, Konzervatorija i muzičkih škola, Glazbenog zavoda, muzičke naklade, održavanja koncerata, pratio je repertoar radiostanica, kontrolirao muzičke kritike te održavao sastanke s urednicima kulturnih rubrika.

Likovni sektor bio je pod ravnanjem Franje Mraza. Mraz je, uz Ivana Generalića i Mirka Viriusa, začetnik hrvatske naivne umjetnosti. Kao slikar bio je socijalno angažiran, poslije rata blizak režimu, od kada napušta tipičnu “hlebinsku maniru”. Likovni sektor pratio je rad Udruženja likovnih umjetnika u Zagrebu te rad podružnica u Osijeku, Splitu i Rijeci, Umjetničke akademije, kontrolirao je postavbe izložaba, rad Olikpropa¹², Škole za primijenjenu umjetnost i muzeja.

Sektorom za narodno prosvjeđivanje upravljao je Zlatko Munko. Munko je bio učitelj po obrazovanju, a za vrijeme rata uhićen je kao antifašist te otpremljen u logor Stara Gradiška, a potom u Jasenovac. Nakon rata radio je kao kulturni djelatnik, prvenstveno na opismenjavanju stanovništva. Kasnije se istaknuo kao

¹¹ KNEZOVIC 1992, 106.

¹² Odjel likovne propagande, u okviru novostvorene Državne agencije za propagandu FNRJ (1945–1947).

novinar. Sektor za narodno prosvjećivanje bavio se radom tečajeva za nepismene, djelatnošću domova kulture i općenito cjelokupnim radom na “narodnom prosvjećivanju”.

Ivan Dončević vodio je sektor za kulturno-prosvjetna društva koji je pratio rad Seljačke sloge, Matice hrvatske, Napretka, Preporoda¹³, Prosvjete te Društva za kulturne veze sa SSSR-om.¹⁴

Sektor za kazalište i film pratio je rad kazališta, glumačkih škola, kontrolirao repertoare kazališta, priredaba te se bavio radom kazališnih, pjevačkih i glazbenih družina. Zadatak kulturno-umjetničke komisije bio je “dati osnovnu liniju kulturno-umjetničkom životu u zemlji, provoditi kontrolu i uklanjati nedostatke u svakodnevnom radu.”¹⁵ Voditelj tog sektora tada još nije bio postavljen.

O radu svih navedenih sektora podnosila su se izvješća i davale se primjedbe na njihov rad, a usporedo su se u sjedištu Agitpropa izrađivali planovi za buduće djelovanje na kulturnom planu, kao i planovi za rad ustanova i udruga koji su bili pod njihovim patronatom. Svi sektori su izrađivali planove svoga rada objedinjujući planove kulturno-umjetničkih ustanova i kulturno-prosvjetnih udruga. Pregled aktivnosti i izvješća o radu podnosili su jednom godišnje na sjednici Agitprop odjeljenja/komisija te na sjednici Politbiroa CK KPH. Tijekom 1945. KPH je putem Agitpropa postupno uspostavljala kontrolu i koordinirala većinu kulturnog stvaralaštva – izdavaštvo, novine, prevođenje, radio, kino i kazalište, a o gotovo svim pitanjima kulture s Agitpropom se konzultirao CK KPJ ili tražio njegovo odobrenje.¹⁶

Organizacijsko i strukturalno sređivanje Agitpropa jačalo je od 1947. kada je Agitprop CK KPH do kraja konstituiran. Imao je tada 8 članova: Tode Ćuruvija, zamjenik sekretara, Rikardo Sutlović, teoretsko-predavački sektor, Stevo Tomić, kulturno-umjetnički sektor, Tonka Borić, agitacija i propaganda, Mate Dorčić, narodno prosvjećivanje, Josip Lukatela, školstvo, Pero Šegvić, kulturno-prosvjetni rad u sindikatima. Na centralnoj razini za djelovanje Agitpropa bili su zaduženi Ivo Sarajčić, Stevo Tomić, Marin Franičević, Tiho Cvrlje i Pero Šegvić.¹⁷ Početkom 1948. dolazi do reorganizacije sustava Agitpropa pri centralnim komitetima republika pa su odjeli preimenovani u uprave. Od tada pri CK KPH djeluje Orga-

¹³ Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* djeluje do 1. travnja 1949. kada dolazi do njegova ukidanja, pod izgovorom kako nema članstva i ne može se održati skupština koja bi dala legalitet upravi. Prestao je rad Središnjice, svih podružnica i povjereništava i drugih organizacija koje su djelovale u okviru *Napretka* (Zadruga, knjižnica, knjižara...), dok pokretna i nepokretna imovina i sva prava i obveze HKD *Napredak* prelaze s 1. travnjem 1949. na Savez kulturno-prosvjetnih društava.

¹⁴ O tome više niže u tekstu.

¹⁵ HDA, CK SKH, Agitprop, Zapisnik sjednice Kulturno-umjetničke komisije, 31. 12. 1945.

¹⁶ KAŠIĆ 1987, 159.

¹⁷ JANDRIĆ 2005, 163.

nizaciono-instruktorska uprava, uprava za kadrove i uprava agitacije i propagande. Krajem 1950. novom reorganizacijom Agitpropa temeljenom na Direktivnom pismu CK KPJ, stvorene su nove organizacijske forme pa su osnovni oblik rada postale komisije koje su trebale djelovati kao neprofesionalna tijela, u skladu s postepenom decentralizacijom i demokratizacijom u državi.¹⁸

Reorganizacije u Agitpropu uvjetovale su i određene zadatke koji se mogu svesti na stvaranje teorijske i ideološke pretpostavke osposobljenosti kadrova za tumačenje i propagiranje marksizma-lenjinizma.¹⁹ Političko djelovanje Agitpropa prenosilo se i na tadašnji Jedinostveni front (kasnije Narodna fronta) i njegove odjele za tisak i agitaciju te SKOJ, u kojima su članovi Agitpropa djelovali sukladno liniji KP.

Djelatnost Agitpropa u književnosti i izdavaštvu

Kako je jugoslavensko partijsko vodstvo slijedilo sovjetski model u političkom i društvenom uređenju, tako su sovjetski model preslikali i u umjetnosti i znanosti. Centralizam državnog uređenja i posvemašnja kontrola na svim poljima društvenog života preselila se i u sferu kulture. U tom je smislu krajem 1946. održan, na poticaj KPJ, Prvi kongres književnika Jugoslavije. Radovan Zogović, crnogorski pjesnik, predratni revolucionar i partizanski borac, a tada član Agitpropa CK KPJ zadužen za kulturu, jedan od najdosljednijih staljinista²⁰, tada je podnio referat *O našoj književnosti, njenom položaju i njenim zadacima danas* kojim je ocrtao smjer njenog djelovanja naglašavajući kako je književnost tu da umjetnički široko odrazi "našu suvremenu historiju" te da slavi "naše društvo, suvremenog čovjeka".²¹ Novi je pravac u umjetnosti bio zadani socrealizam, a cjelokupan je društveni i kulturni život bio podređen njegovim idealima te marksističkom učenju. Vrijedno i poželjno je bilo djelovanje u smjeru nasljeđa NOB-a, politike i ideologije KPJ, socijalizma i realizma, umjetnost je trebala služiti političkim ciljevima. Za doktrinu socijalističkog realizma (u literaturi se koristio i termin "partijnost"²²) u kulturi, najvažnija je bila društvena stvarnost te njena reprodukcija u duhu ideologije KPJ, a stvaralaštvo koje nije zadovoljavalo kriterije partijske linije dolazilo je na udar političke kritike. Takav model kulture socijalizma bio je

¹⁸ Isto, 167.

¹⁹ KAŠIĆ 1987, 167.

²⁰ Zogović se u doba sukoba s Informbiroom 1948. odvojio od linije CK KPJ zastupajući sovjetsku stranu te je i odstupio sa svih funkcija. Isključen je iz KPJ 30. 12. 1949, ali zbog svoje revolucionarne prošlosti te osobnih sklonosti članova Politbiroa prema njemu, nikada nije uhićen niti je boravio u zatvoru. Sljedećih petnaestak godina njegova djela nisu tiskana, a njegov je rad bojkotiran. Vidi u ĐILAS 1983, 178-179.

²¹ PETRANOVIĆ 1988, 132., KAŠIĆ 1989, 2703.

²² KAŠIĆ 1989, 2706.

poželjan, njemu se težilo i nastojao se nametnuti kao prevladavajući i kao zapravo jedini izbor, dok su se građanske vrednote potirale, a kritizirali ideološki protivnici i umjetnička i književna djela koja nisu odgovarala zadanom ideološkom pravcu. Na udaru su bila djela ekspresionizma, nadrealizma i moderne, kao i dijalektalna književnost.²³ Iako je Zogović kasnije nijekao direktivnu ulogu Agitpropa, već naglašavao samo onu savjetodavnu, poznato je kako su sve knjige koje su trebale biti tiskane prolazile kroz ruke djelatnicima Agitpropa zbog provjere i kontrole.

Tito je, kao čelni i najutjecajniji čovjek FNRJ, također isticao važnost “progressivnog pisanja” te da onima koji se toga pridržavaju “nitko neće zamjeriti” ako ta djela “ne budu obrađena umjetnički onako kako bi trebalo”.²⁴ To je bio sasvim jasan putokaz, zapravo diktat književnicima u Jugoslaviji i Hrvatskoj.

Agitprop komisije, kao važno radno tijelo partijskog vodstva, postavljao je teoretske temelje “kulturno-umjetničkog masovnog rada”, te iste u praksi provodio. O ciljevima takvog rada smatralo se sljedeće:

“Naš je osnovni zadatak umjetnički život postaviti realno, zdravo, čisto, lije-po i ozbiljno na principima socijalističkog realizma, protkano i jasno obilježeno našom socijalističkom stvarnošću. U tom radu treba da dođe do punog izražaja idejno-politički sadržaj vezan našom svakidašnjicom, a to znači kroz socijalističku izgradnju naše zemlje, izvršavanje zadataka, petogodišnji plan, tretiran na tekovinama NOB-a, kroz razvijanje ljubavi, bratstva i jedinstva našeg naroda, bez razlike socijalnog, nacionalnog, vjerskog pripadništva, u razvijanju mržnje prema svim neprijateljima socijalizma...”²⁵

Agitprop je nadzirao, ocjenjivao i kritizirao, ali i materijalno pomagao i poticao one umjetnike koji su zadovoljavali postavljene zadatke. No, kako će se kasnije pokazati, zadani pravac socrealizma ipak nije bio tako uspješan niti toliko duboko ukorijenjen koliko se to željelo i tomu težilo od strane partijske vlasti.

Književnost

U razdoblju od 1945. do 1950. KPJ je aktivno nastojala iskoristiti kulturu za političke i ideološke ciljeve, propisujući prigodnu formu i sadržaj i strogo ograničavajući produkciju i distribuciju bilo kakve kulture koja nije bila u službi tog cilja. Umjetnička djela trebala su biti u duhu propisanog socijalističkog realizma. Prema tom je predlošku kultura morala biti realistična po formi, s korektnom ideološkom bazom, prema sovjetskom modelu. Dozvoljavalo se i da djela, prema staljinističkom modelu, budu “nacionalna po formi”, samo ako su po sadržaju bila socijalistička.²⁶ Kultura i umjetnost trebale su biti samo oruđe ideologije i propa-

²³ O socrealizmu vidi i u DIMIĆ 1988, 56.

²⁴ BILANDŽIĆ 1999, 242.

²⁵ HDA, CK SKH, Agitprop, elaborat pod nazivom Kulturno umjetnički masovan rad, bez datuma.

²⁶ WACHTEL 2001, 174.

gande, praktične i razumljive prosječnom konzumentu. Umjetnici i književnici nazivani su, prema sovjetskoj praksi, “inženjerima ljudskih duša”.²⁷

Kulturni utjecaji Sovjetskog Saveza na formiranje kulturne politike u Jugoslaviji, a time i u Hrvatskoj bili su, bar do raskola, ogromni. Stizali su na razne načine – kroz prevođenje njihove znanstvene i stručne literature te lijepe književnosti, kroz udžbenike, tisak, časopise, glazbu, likovnu umjetnost, arhitekturu. Također kroz gostovanja sovjetskih umjetnika, književnika, znanstvenika u Jugoslaviji te populariziranjem sovjetskih dostignuća na gotovo svim razinama znanosti, umjetnosti i drugih vidova svakidašnjeg života. To se ostvarivalo preko masovnih organizacija – Narodne fronte, Sindikata, USAOH-a/NOH-a i AFŽ-a, a pogotovo preko Društva za kulturnu suradnju sa SSSR-om.²⁸ “Društvo za kulturnu suradnju između Jugoslavije i SSSR-a” oformljeno je u siječnju 1945. godine s ciljem upoznavanja, a ujedno i propagande sovjetskog društveno-političkog sustava i kulture. Na republičkim razinama također su osnivana takva društva – u Hrvatskoj je “Društvo za kulturnu suradnju Hrvatske sa SSSR” osnovano 14. lipnja 1945. godine. Prvi predsjednik Društva bio je kipar Antun Augustinčić, 1946. ga je zamijenio dr. Pavle Gregorić, a 1948. političari Slavko Komar te Marijan Cvetković. “Društvo” je radilo u nekoliko sekcija: za ruski jezik i književnost, upoznavanje rada i radništva, proučavanje sela i seljaštva, prosvjetu, glazbu, likovnu umjetnost, kazalište, prirodne znanosti itd.²⁹, a u svim većim gradovima osnivani su pododbori Društva koji su organizirali predavanja, koncerte te razne druge kulturne djelatnosti.³⁰ Uz “Društvo za kulturnu suradnju Hrvatske sa SSSR” osnivana su i društva za kulturnu suradnju i s ostalim zemljama “narodne demokracije”.³¹

Kultura SSSR-a (kao uostalom i sve druge grane djelovanja – od gospodarstva do političkog ustroja SSSR-a) u to se poslijeratno vrijeme smatrala jedinim obrascem i uzorom za kulturno djelovanje u Jugoslaviji i Hrvatskoj što se često u literaturi nazivalo “sovjetizacijom kulturnih sadržaja”.³² Takvo je stanje trajalo sve do sukoba KPJ i SSSR-a.

“Svoju politiku prema umjetnosti i kulturi, posebno književnosti, KPJ je zasni- vala na idejama međunarodne konferencije proleterskih i revolucionarnih pisaca održane u Harkovu (SSSR) 1930. godine (“Harkovska škola”), koja je stvaratelje u duhovnoj sferi htjela pretvoriti u propagatore komunističke ideologije. Osuđena je dekadentna zapadna literatura, a sloboda stvaralaštva prokazana kao buržoaska manipulativna kategorija.”³³

²⁷ DIMIĆ 1988, 192.

²⁸ Isto, 164-165.

²⁹ PETRANOVIĆ 1988, 127., SPEHNJAK 1992, 245-246.

³⁰ KNEZOVIĆ 1992, 117.

³¹ SPEHNJAK 1992, 245-246.

³² PETRANOVIĆ 1988, 128.

³³ BILANDŽIĆ 1999, 240.

Tematska obrada ratovanja u NOV i POJ u razdoblju 1941–1945, predratna borba komunista u ilegalnom pokretu, a nadalje učvršćivanje tradicija revolucije na kojoj je stvorena i na čemu se temelji nova država, te opis napora “radnog naroda” u obnovi i izgradnji ratom razorene i devastirane zemlje, postaju imperativ u književnosti. KPJ je željela da se društvena stvarnost što vjernije reproducira i prenese u književnost. Teme su bile određivane i svako zastranjivanje nije se gledalo blagonaklono. Književnost je trebala biti odgojna, propagandno-prosvjetiteljska i funkcionalna, u službi dodijeljenog joj zadatka, a književnici su se trebali angažirati na ideološko-političkom planu.³⁴

Pri izvršenju ideoloških zadataka umjetnička je estetika bila manje važna. Od presudne je važnosti, nasuprot umjetničkoj estetici stajao pozitivan stav određenog književnika prema liniji KPJ i njegova spremnost da u tom smjeru razvija svoje stvaralaštvo. Političko određenje i angažirana književnost stajali su naspram slobodi u umjetničkom izrazu³⁵. Te su zasade, koje su precizno odredile zadatke književnika, potvrđene i na već spomenutom prvom Kongresu književnika Jugoslavije u Beogradu, održanom u studenom 1946. godine.

No, hrvatski su književnici teško prihvaćali partijske direktive pa ih se nastojalo privoliti na pravilno djelovanje raznim dodjelama nagrada, kartama za snabdijevanje i drugim privilegijama.³⁶

Agitpropovci u Kulturno-umjetničkom odsjeku su, sukladno svojim dužnostima, pratili rad književnika. No, od samog početka nisu bili zadovoljni njihovim radom. Kroz izvore – izvješća Agitpropa taj se trend nezadovoljstva može jasno pratiti kroz cijelo razdoblje 1945-1952. Evo jednog isječka izvješća iz 1946. godine:

“Mada književnici daju priličan broj vanjskih i unutarnjih priredaba, potpuno je aktiviziran relativno mali broj književnika koji su još k tome prezaposleni na raznim drugim dužnostima, nastavničkim, uredničkim, organizacionim pa i administrativnim poslovima, pa uz nešto proširen javni rad ne mogu da se dovoljno angažiraju stvaralačkim radom. To je svakako jedan od razloga (iako ne jedini) da oskudijevamo originalnim književnim radovima, a naročito kritikom i esejem.”³⁷

U izvješću se navodi i kako bi književnike trebalo rasteretiti od drugih dužnosti na mjestima gdje bi ih se moglo lako zamijeniti i dati im mogućnost da se što više bave literarnim radom. Kaže se i da je “potrebno proširiti krug aktivnih književnika angažirajući sve one koji nisu bili kažnjeni, a pomalo i one kojima je kazna istekla, a drže se dobro”³⁸.

³⁴ PETRANOVIĆ 1988, 131.

³⁵ DIMIĆ 1988, 198-199.

³⁶ KNEZOVIĆ 1992, 126.

³⁷ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o kulturno-umjetničkom sektoru, 18. 6. 1946.

³⁸ *Isto*.

Ovdje je potrebno razjasniti o kakvim se kaznama tu radi. Naime, književnici koji su se na određeni način kompromitirali svojim djelovanjem u doba NDH, bili su, prema odluci Suda časti Društva književnika Hrvatske, kažnjeni određenim vremenskim kaznama i u tom vremenu nisu smjeli objavljivati svoja djela. Sud časti je osnovan 1945. godine, a za njegovog predsjednika izabran je Zdenko Štambuk. Štambuk je bio provjereni partijac – član je KP od 1938, te partizanski prvoborac (od 1941) i nosilac Spomenice. Krajem rata djelovao je u Agitpropu Oblasnog komiteta KPH za Istru, a od početka 1945. u OZNA-i za Hrvatsku. U Agitpropu CK KPH je 1945. zadužen za kulturu. Štambuk je kasnije bio ravnatelj Nakladnog zavoda Hrvatske, radio je u Ministarstvu prosvjete NRH kao načelnik Odjela za kulturu i umjetnost, a poslije toga u diplomaciji. Djelovao je i kao književnik i publicist.³⁹

Odluku o kaznama dijelu hrvatskih književnika Sud časti donio je 6. srpnja 1945. i prema njoj je krojena njihova sudbina. Neki od književnika, koji su prema navedenoj odluci “poznati kao ustaše”⁴⁰ ili je smatrano da su usko surađivali s ustašama⁴¹, dobili su trajnu zabranu objavljivanja ili duže vremenske kazne. Neki će iz ove skupine, kao npr. A. Barac, D. Cesarić, Z. Kolarić Kišur ili V. Majer kasnije nesmetano nastaviti sa svojim književnim radom i u socijalizmu. Ovdje se ipak može postaviti pitanje koliko je Sud časti u svom radu bio temeljit. Naime, na njegovim se popisima nalaze i osobe koje su u vrijeme sastavljanja popisa sumnjivih književnika već bile strijeljane od nove vlasti (Mile Budak, Tijas Mortidija) ili su se pak na popisu bliskih suradnika ustaša našle i osobe kao npr. Antun Barac, koji je zapravo za vrijeme rata bio zatvoren u Jasenovcu.

Budući da nova komunistička vlast nije željela u redovima svojih književnika, kojima je glavna zadaća bila oblikovanje svijesti stanovništva Hrvatske prema pravilnoj partijskoj liniji, suradnike bivšeg sustava, na ovaj ih je način lako neutralizirala. Valja, međutim, napomenuti da je dio književnika koji je stvarno pripadao ustaškom pokretu izbjegao iz Hrvatske te su ti pojedinci nastavili svoje djelovanje u emigraciji. Dio njih je nestao i u povlačenju iz Hrvatske pred dolaskom partizana i stradao na Bleiburgu i križnim putovima.

Neki od književnika optuženih za usku suradnju s ustašama nisu prihvatili takvu deklaraciju i tužili su se Društvu književnika Hrvatske. Tako, na primjer, poznata hrvatska književnica Sida Košutić piše Luki Perkoviću, predsjedniku DKH:

³⁹ HDA, CK SKH, Agitprop, O Štambuku vidi i u: HORVAT 1989, 269.

⁴⁰ Npr. Milan Begović, Antun Bonifačić, Mile Budak, Gabrijel Cvitan, Olinko Delorko (koji je unatoč tome pušten iz zatvora nakon samo nekoliko dana), Zlatko Gašparović, Nada Kesterčanek, Vinko Kos, Filip Lukas, Đuro Makanec, Tijas Mortidija, Vinko Nikolić, Ljubo Wiesner – svi su oni aktivno djelovali u vrijeme NDH, a većina ih je i pripadala ustaškom pokretu. HR-HAZU, fond Društvo književnika Hrvatske, sv. I, 17. 6. 1945.

⁴¹ Npr. Antun Barac, Dobriša Cesarić, Đuro Deželić, Marija Jurić Zagorka, Blaž Jurišić, Zlata Kolarić Kišur, Mihovil Kombol, Sida Košutić, Vjekoslav Majer, Josip Matasović – za ovu je skupinu dvojbeno jesu li stvarno “surađivali s ustašama” ili su se samo u vrijeme ustaškog režima bavili književnim radom. *Isto*.

“Koristim se pravom priznate književnice da bude moje ime rehabilitirano u DKH od istih osoba jer sam nazvana ustašom i klerofašistkinjom...”⁴² Izgleda da je Sida Košutić, usprkos svojoj izrazito katoličkoj književnoj orijentaciji, bar u jednom periodu neposrednog poraća i bila rehabilitirana jer je od 1945. radila kao lektor u Nakladnom zavodu Hrvatske, Vjesniku i Seljačkoj slozi u Zagrebu, a za romanesknu trilogiju *S naših njiva* dobila je i državnu nagradu. No, nakon što je 1946. odbila supotpisati zahtjev za izricanje smrtne presude nadbiskupu Alojziju Stepincu, dobila je otkaz u Nakladnom zavodu Hrvatske. Uz to joj je onemogućen i daljnji javni književni rad. Od 1948. bila je u invalidskoj mirovini te je posve isključena iz javnosti. Objavljivala je vrlo malo, u pravilu pod pseudonimom.⁴³

Zanimljivo je pogledati obrazloženja dodijeljenih vremenskih kazni pojedinim književnicima: Dobriša Cesarić kažnjen je s 12 mjeseci zbog literarne suradnje i dobivene stipendije od “okupatora”, Julije Benešić dobio je 6 mjeseci zbog suradnje i uređivanja časopisa u NDH (*Vijenac*, 1944-1945), dr. Slavko Ježić kažnjen je s dvije godine neobjavljivanja zato što je dobio katedru na univerzitetu i izdao historiju literature, Sida Košutić kažnjena je sa 6 mjeseci zbog uređivanja *Ženskog lista*, Fran Alfirević dobio je 12 mjeseci zbog literarne suradnje u svim časopisima NDH, Vjekoslav Majer također 12 mjeseci zbog literarne suradnje, Milan Begović dobio je pet godina zbog literarne suradnje, suradnje s Nijemcima i kulturne suradnje s Reichom, ali je umro prije nego mu je istekla kazna (1948). Stjepan Trontl dobio je deset godina zbog aktivne suradnje s ustašama, kao i Mirko Jurkić koji je okarakteriziran kao “stup ustaške Matice hrvatske”⁴⁴. Stjepko Trontl bio je aktivan književnik za vrijeme NDH, blizak ustaškom režimu, a poznata je njegova pjesma “Ustaški grob” koja je osvanula i na naslovnici *Hrvatske revije*. Nova vlast nije mu to oprostila. Niti nakon isteka kazne od 10 godina zabrane rada više se nikad nije javio u hrvatskoj književnosti. Mirko Jurkić je u vrijeme NDH bio glavni tajnik Matice hrvatske, urednik *Hrvatskog kola* i urednik edicija MH: Male knjižnice i Knjižnice hrvatske mladeži. Poznat je i po tome što je zagovarao jaku povezanost državne politike s kulturnom službom Matice hrvatske. Ante Nizeteo, Marjan Matijašević i Dragan Bubljić kažnjeni su doživotnom zabranom objavljivanja⁴⁵.

Osim kažnjenih književnika, trebalo je jasno odrediti i one kojima se dopušta slobodna djelatnost i objavljivanje, naravno, u duhu vladajuće ideologije.⁴⁶ Ovaj je

⁴² *Isto*.

⁴³ http://www.ks.hr/opis_autora.php?id=327.

⁴⁴ *Isto*, 17. 7. 1945. Opširnije u ARALICA 2007, 124-128.

⁴⁵ Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (dalje HAZU), Društvo književnika Hrvatske (dalje DKH), sv. 1, srpanj 1945.

⁴⁶ Dozvoljena je djelatnost sljedećim književnicima: Josip Badalić, Petar Bakula, dr. Antun Barac, Josip Barković, Božena Begović, Mirko Brajer, Josip Cazi, Ive Čaće, Ivo Dončević, Ante Drndić, Cvito Fisković, Marin Franičević, Jure Franičević-Pločar, Ivo Frol, Grgo Gamulin, Franjo Gaži, Željko Gumhalter, Marjana Halle-Matić, Ivo Hergešić, Joža Horvat, Drago Ivanišević,

popis književnika dosta šarolik – dio se njih jasno svrstao na pozicije komunizma i socijalizma što je i dokazao aktivnim sudjelovanjem u NOV i POJ, dok je druga skupina književnika bila pasivna za vrijeme rata, ali bez suradnje s ustaškom vlasti. Zbog toga im je i dozvoljen rad, jer za svakoga za koga je posumnjano da je surađivao s ustašama, nije bilo trenutne dozvole rada, već, kako je navedeno, kazna u vidu zabrane rada. Sud časti Društva književnika Hrvatske objavio je popis sumnjivih književnika i dostavio ih Agitpropu i redakcijama časopisa.

Kako bi popunilo svoje redove, DKH primilo je bez nekog strožeg kriterija u svoje redove 69 članova i 7 kandidata (DHK prije rata imalo je 137 članova i kandidata). Tajnik Društva Zdenko Štambuk izvještava kako je od toga 12-15 starijih od kojih se ne očekuje neki značajan prilog, oko 45 ih radi po raznim službama, a svega 2 ili 3 se bave književnošću kao profesijom, 10 do 20 mlađih moglo bi se uključiti u književne zadatke novih potreba. Nadalje, Štambuk izvješćuje kako je trećina članstva građanskog podrijetla i shvaćanja, dosta ih je bilo u revoluciji, ali ne i u otvorenoj borbi što ih “literarno pasivizira”, a većina ih radi u sporednim profesijama, te samim time većina neće moći postati suvremenim književnicima. Usprkos tim problemima, Štambuk obećava kako će nastojati da hrvatski književnici usvoje Zogovićeve liniju, savladati njihov otpor i “izdizati” ih znanstveno, politički i stručno.⁴⁷ Štambuk i u drugoj prilici ponavlja svoj stav: “(...) odsustvo djela s revolucionarno-radničkim temama ima se tražiti u klasnom pripadništvu inteligencije jer su (...) mnogi predstavnici duhovne sfere dio stare klase.”⁴⁸ No, koliko je uopće inteligencije ostalo u Hrvatskoj, ako se uzmu u obzir gubici u ratu, emigracija te zabrana djelovanja nepodobnim pripadnicima inteligencije? Ona inteligencija koja je nastavila s radom bila je ili probrana i nadzirana ili je to bila nova inteligencija, stasala iz redova partizanskih kadrova, ideološki već indoktrinirana pa samim time nije ni mogla biti predstavnikom “duhovne sfere stare klase”. Prema istraživanjima L.J. Dimića, čak je 40% inteligencije proizlazilo iz redova radništva, zanatlija ili seljaštva, a takav je sastav određivao i njene poglede i odnose prema društvenoj stvarnosti.⁴⁹

Ilija Jakovljević, Živko Jeličić, Marijan Jurković, Vjekoslav Kaleb, Jure Kaštelan, Ivo Kirigin, Srećko Kirin, Jana Koch, Koharević, Slavko Kolar, Đuka Kosak, Josip Kosor, Stjepan Kranjčević, Miroslav Krleža, Petar Lasta, Ivanka Laszovski, Janko Leskovar, Jelka Loboda-Zrinska, Mate Lovrak, Vera Luketić, Rudolf Maixner, Ranko Marinković, Zdenka Marković, Zvonimir Milković, Zdenka Munk, Vladimir Nazor, Mihovil Nikolić, Josip Pavičić, Nikola Pavić, Luka Perković, Vladimir Popović, Ljerka Premužić, Branko Priselac, Nada Raverta, Jakša Ravlić, Jakov Sekulić, Novak Simić, Milan Svilaković, Petar Šegedin-Kružić, Josip Šidak, Stanislav Šimić, Stanko Škare, Josip Škarić, Oto Šolc, Zdenko Štambuk, Josip Tabak, V. Tecilazić, Jagoda Truhelka, Anđelka Turčinović, Grigor Vitez, Zdenko Vojnović, Šime Vučetić, Vladimir Vuković, Vice Zaninović, Mimica Žakula, Ladislav Žimbrek, Radovan Živić – vidi HR-HDA, CK SKH, Agitprop, dopis upućen iz Društva književnika Hrvatske redakciji tjednika *Naprijed*, Popis književnika kojima se dozvoljava objavljivanje djela u našoj štampi, 5. 7. 1945.

⁴⁷ Izvještaj tajnika DKH s glavne godišnje skupštine od 23. 2. 1947. u KNEZOVIĆ 1992, 127.

⁴⁸ KAŠIĆ 1996, 87.

⁴⁹ DIMIĆ 1988, 100.

Odnos struktura državne vlasti i količina (ne)slobode koja je iskazivana književnicima i njihovom književnom radu i izdavaštvu jasan je pokazatelj stanovišta vlasti prema tom aspektu kulturnog djelovanja i umjetničkog izražaja. Tretiranje književnog rada i djelovanja samih književnika kao i poslovanje njihovih izdavačkih kuća zanimljiv su pokazatelj kulturne politike vlasti u poslijeratnoj Hrvatskoj.

Unatoč nezadovoljstvu radom književnika i njihovom nedovoljnom angažmanu u literarnom radu, a možda baš i zbog toga, vlast je tražila aktivno sudjelovanje književnika na masovnim javnim radovima. Budući da je u poslijeratnom periodu jedan od glavnih prioriteta bio obnova i izgradnja zemlje, u tu je svrhu masovno mobilizirano stanovništvo u tzv. radne brigade. Književnici, a i drugi kulturno-prosvjetni djelatnici pritom su bili traženi za sudjelovanje u radovima na izgradnji zadružnih domova, autoceste, te izgradnji Novog Beograda. Odjel za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete tražio je u dopisu Društvu književnika Hrvatske i točan „plan gdje bi se kojeg književnika uputilo“⁵⁰ – prema nalogu Komiteta za kulturu i umjetnost. Budući da su se za omladince koji su obavljali fizički rad na radilištima organizirali razni tečajevi – od tečajeva opismenjavanja do raznih znanstvenih kružoka i diletantskih grupa svih profila – bilo je potrebno osigurati i određeno stručno vodstvo za njih. Tako su kao predavači omladincima bili angažirani srednjoškolski i sveučilišni profesori te razni stručnjaci iz raznih polja kulture i umjetnosti, a time i književnici.⁵¹

To se potenciralo i iz još jednog razloga – u hrvatskoj je socrealističkoj književnosti u nastanku nedostajalo djela s tematikom radnih akcija, zajedništva u izgradnji nove domovine ili radničko-udarničkog života pa su se književnici poticali da svojim sudjelovanjem na takvim događanjima, osim što će dati doprinos izgradnji novih objekata, steknu i iskustvo koje će poslužiti kao inspiracija za stvaranje potrebne socrealističke literature. Književnici, s druge strane, baš nisu žudili za takvom vrstom inspiracije. I ta se problematika može pratiti kroz izvore – izvješća Agitpropa:

“(...) Kod naših književnika postoji mišljenje i tendencija da se treba povući od svakidašnjih ‘sitnih’ problema, odvojiti se od svega i pisati velika djela. Zbog toga smo mi u 1949. godini imali malo stvari iz socijalističke izgradnje i svakodnevnog života i rada, a ukoliko smo ih i imali, to su bili kraći napisi, pjesmice i pokoji članak (...) Našim književnicima manjka povezanosti sa našom svakodnevnom praksom tako da niz i krupnijih događaja prolazi kraj njih a da ih oni ne obrade. I sami članovi partije donekle brane liniju ‘solidnog’ rada u kabinetu i pružaju otpor češćem obilaženju terena. U tom pravcu i dalje će se trebati preko partijske organizacije razvijati ovaj nepravilan stav”.⁵²

⁵⁰ HAZU, DKH, dopis Ministarstva prosvjete, Sudjelovanje književnika na javnim masovnim radovima, 24. 2. 1948.

⁵¹ B. S. “Kulturni radnici pripremaju se za omladinsku prugu”, *Naprijed*, 15. 2. 1947, 7.

⁵² HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj Kulturno prosvjetnog odjeljenja, 1949.

I partijska i državna tijela u NRH bila su nezadovoljna relativnom pasivnošću književnika i njihovom nedovoljnom angažiranošću u javnom životu: “Pred agitpropom stoji zadatak da održava tjesnije i stalnije veze s kulturnim radnicima. Za dosadašnju pasivnost kulturnih radnika, naročito književnika u našem društvenom životu, snosi većim dijelom odgovornost agit-prop. Naši kulturni radnici izvlače se od rada u društvenim organizacijama, izbjegavaju da rade po državnim ustanovama, ne sarađuju u štampi, književnim novinama, ne organizuju se i ne učestvuju u kulturnim priredbama. Ovo se odnosi naročito na književnike. Ovo svoje bježanje motiviraju s tim da žele da dobiju što više vremena za pisanje, itd. Međutim, agit-prop treba da organizira njihovo okupljanje, da im ukazuje na njihove dužnosti i da im pomogne u njihovom partijskom i ideološkom uzdizanju. Agit-prop bi u svojim radovima trebao da ima takav kadar koji bi uspješnije odgovorio toj zadaći.”⁵³

Činjenica je da je kod određenog broja književnika postojao otpor prema zadanim smjernicama socrealizma što se ponajviše vidjelo u radovima primjerice Miroslava Krleže, Petra Šegedina ili Vesne Parun. Oni su se, kao i drugi hrvatski književnici okupljali oko časopisa *Republika*. To je bio mjesečnik za književnost, umjetnost i javni život, izlazio je u Zagrebu od 1945. Hrvatski pisci okupljeni oko *Republike* nastojali su zadovoljiti u određenoj mjeri književnu tradiciju. Godine 1945. u uredništvu časopisa sjedili su M. Krleža, V. Kaleb i J. Horvat, no već od početka svog izlaženja *Republika* je nailazila na oštre kritike iz redova Agitpropovaca.

Časopisima je zapravo bila namijenjena uloga proklamatora službenog stava marksističke ideologije te su oni trebali biti prožeti partijnošću i ideologijom, nisu smjeli biti samo puki registratori događaja već motivatori revolucionarnog stvaralaštva. No, izgleda da časopisi nisu bili na zadanoj razini ideološkog napora pa se uredništvu iz vrha vlasti često prigovaralo zbog bezidejnosti, nedostatka kritike i ideološke čvrstoće, zatim da nisu odraz književnog života, kao ni književnost cjeline života.⁵⁴ Uredništvo *Republike* se slijedom partijske kritike često mijenjalo, a sadržaj i ideološki naboj časopisa nastojao se prilagoditi zahtjevima kritičara. Očit prijelaz u sadržaju časopisa dogodio se nakon Prvog kongresa književnika Jugoslavije i Zogovićevo referata “Osvrt na naše književne prilike i zadatke” koji je i tiskan u *Republici* (br. 12/1946.). Tada redakciju napuštaju Krleža i Joža Horvat, a ulaze Marin Franičević i Novak Simić. Od tada i *Republika* počinje glorificirati sovjetsku književnost i socrealizam te donosi sve više prijevoda tekstova sovjetskih socrealističkih autora.⁵⁵

I Politbiro CK KPH, kao najviše partijsko tijelo, bavio se problemom *Republike* i književnika okupljenih oko nje. Očito je da takvo pisanje nije bilo po volji

⁵³ VOJNOVIĆ (prir.) 2006, 25, 26.

⁵⁴ KAŠIĆ 1989, 2707.

⁵⁵ KNEZOVIĆ 1992, 113.

vlastodršcima. Tijekom 1946. i 1947. Politbiro, na svojim plenarnim sjednicama zaključuje da je taj časopis “zaista sramota”⁵⁶ i da ga je potrebno “ili urediti ili raspustiti”⁵⁷, a da je pisanje *Republike* “besprincipijelno, bezidejno i bez orijentacije”⁵⁸ Smatrali su i da je “problem *Republike* i književnika oko nje također akutan, jer je ona svojim lošim kvalitetom odraz nerada i nezdravog stanja među književnicima. Zato je prije par dana smijenjena redakcija i u nju je ušao drug Marin Franičević, a pored njega Novak Simić i Krklec (Gustav, op. T. Š.) kao novi članovi redakcije.”⁵⁹

Sve nas to upućuje na to da Agitprop ipak nije, uspio održavati disciplinu u redovima književnika a što je vidljivo i iz istupa Vladimira Bakarića, najznačajnije ličnosti KP i izvršne vlasti u Hrvatskoj (politički sekretar Politbiroa CK KPH i predsjednik Vlade NR Hrvatske). On je napadao pisanje Vesne Parun, Slavka Kolara i Jože Horvata u časopisu *Republika*, a njihova su djela, kao i ona npr. Petra Šegedina, Vice Zaninovića ili Tina Ujevića žestoko osuđivana od partijskih kritičara.

“Za pisanje *Republike* drug Vlado kaže da se ne radi o neznanju i neorijentaciji već stalnom i otvorenom revizionizmu. Sva ta pisanja Parunove, Mirkovića, Kolara, Jože Horvata, Šegedina, Selakovića, raznih Krležijanaca, Trockista – sve je to *Pečat* bez Krleže. Potrebno je oštro udariti na sve te pojave.”⁶⁰

Kulturno-umjetničko odjeljenje Agitpropa CK KPH, na čelu s Marinom Franičevićem i Vjekoslavom Kalebom koji je bio direktno zadužen za književni sektor, radilo je i na organiziranju rada Društva književnika Hrvatske kontrolom njihovih kadrova. Već je početkom 1946. konstatirano kako vrlo malo broj književnika iz DKH surađuje te da su neaktivni. Zaključeno je kako se unutar Društva trebaju formirati partijske frakcije koje bi pokrenula njegov rad i odgovarale za njega.⁶¹

Tajnik DKH tada je bio Joža Horvat. Agitprop CK KPH je na svojim sastancima dogovarao sastanke Društva književnika kao i organiziranje partijske ćelije koja je bila pod rukovodstvom I. rajona Gradskog komiteta.⁶² “Partijsku ćeliju književnika vezanu uz I. rajon” činili su tada: sekretar ćelije Marin Franičević (urednik *Republike*), članovi: Joža Horvat (urednik *Hrvatskog kola*), Vjekoslav Kaleb (urednik *Književnih novina*), Josip Berković (urednik *Izvora*), Petar Šegedin (tajnik Društva književnika Hrvatske). Frakciju DKH tvorili su Jure Kaštelan, član

⁵⁶ VOJNOVIĆ (prir.) 2006, 281.

⁵⁷ *Isto*.

⁵⁸ *Isto*, 369.

⁵⁹ *Isto*, 281.

⁶⁰ VOJNOVIĆ (prir.) 2005, 368.

⁶¹ KNEZOVIĆ 1992, 112.

⁶² HDA, CK SKH, Agitprop, Skraćeni zapisnik sastanka Kulturno-umjetničkog odjeljenja Uprave za agitaciju i propagandu, 18. 5. 1949.

agitpropa CK, Ivan Dončević, načelnik Kulturno-umjetničkog odbora, Grigor Vitez i August Stipčević iz Kulturno-umjetničkog odbora Ministarstva prosvjete, Marijan Matković, načelnik u Nakladnom zavodu Hrvatske, Vice Zaninović, gimnazijski profesor, Mate Beretin s radio stanice Zagreb, Ivanka Lasciovski iz Narodnog kazališta, Mirko Božić, član agitpropa CK, Jakša Ravlić, predsjednik Komisije za kinematografiju, A. R. Boglić, također iz Kulturno-umjetničkog odbora Ministarstva prosvjete i Živko Jeličić, urednik *Novog pokoljenja*.⁶³

Marin Franičević bio je stup Agitpropa za hrvatsku kulturnu scenu – šef kulturno-umjetničkog odsjeka i bio je zadužen i za pravovjerno pisanje književnih časopisa. Kako bi doveo u red stanje u *Republici* očito je bilo potrebno postaviti ga direktno za urednika tog časopisa. Franičević je bio i sekretar partijske ćelije književnika za Zagreb.

Činjenica je da se rad književnika u to vrijeme prije svega mjerio njihovom odanošću Partiji i stvaralaštvom u duhu partijske ideologije, a svako odstupanje od toga nije se toleriralo, dok su autori koji se nisu pridržavali zadanih okvira bili inkriminirani, a njihova djela zabranjivana ili osuđivana.

Nastojanje ustrojavanja književnog rada vidljivo je već u primjedbama uz Nacrt plana izdavačke djelatnosti za 1945. godinu u kojima se kaže kako “treba likvidirati s nazivima “partizanska književnost, partizansko stvaralaštvo” itd. pošto ne postoji nikakva “partizanska književnost”, partizansko slikarstvo već postoji ili ne postoji naša napredna književnost ili naša dekadentna koja se u narodnooslobodilačkom ratu pokazala onako ili ovako.”⁶⁴ Jasan je u “Primjedbama” otklon od sintagme “partizanska književnost” koja sama po sebi ne definira točno elemente književnog stila već se spominje opreka “napredne” književnosti nasuprot “dekadentnoj”. Ta će se dva izraza od tada često susretati u jeziku književnih kritičara i postat će dio službene frazeologije sorealističkog pravca. Takav stav već onda daje naslutiti što će uslijediti – oštra klasifikacija književnosti potekla iz umova partijskih kritičara, oblikovana potpuno i jedino ideološki, koja inzistira na “čistoći” marksističke ideologije.

No, jedan od važnih kritičara onodobne književnosti i umjetnosti, Radovan Zogović ipak je tvrdio da uloga Agitpropa nije direktivna već samo “savjetodavna” jer, po njemu, nijedan član Agitpropa osim rukovodioca nije imao pravo donositi odluke.⁶⁵ No to ipak nije bila istina. Kako je funkcioniralo kritika agitpropovaca na pojedino djelo lijepo se vidi na primjeru Zaninovićeve “*Primjere iz književnosti za osmi razred gimnazije*”⁶⁶ na koju se Zogović oštro obrušio. Iako je Zaninovićeve

⁶³ HDA, CK SKH, Agitprop, Kadrovska komisija.

⁶⁴ KAŠIĆ 1991, 257.

⁶⁵ Često se spominje i Zogovićeve knjiga *Na poprištu* (Beograd, 1947) kao svojevrsni neslužbeni kodeks socijalističkog kritičara. Vidi i u PETRANOVIĆ 1988, 124, 132.

⁶⁶ Vidi u WACHTEL 2001, 171.

čitanka dobila suglasnost Ministarstva prosvjete za korištenje u školama, Zogović, partijski kritičar u *Borbi* je 1947. napisao izrazito kritički članak ovog djela čime je autor došao na crnu listu.⁶⁷ Zogović je tvrdio da djelo sadrži previše odjeljaka “dekadentnih pisaca” (pri čemu se mislilo na književnike hrvatske moderne), a da nema dovoljno podataka o prethodnicima jugoslavenske verzije socrealizma.

Ideološka nebudnost književnika, bezidejnost, neprijateljska shvaćanja, popustljivost, odsustvo borbenog fronta za obranu partijske linije, nekritičnost u međusobnom odnosu i u odnosu prema pisanju “građanskih književnika”, “zakržljali partijski rad i ideološko izgrađivanje” čest su bili prigovor partijskih kritičara vlasti prema književnicima u Hrvatskoj.⁶⁸

Izgleda da tada u Hrvatskoj dio književnika zaista nije želio djelovati prema zadanim postulatima i time zanemariti ono najvažnije u umjetnosti – originalnost i slobodu stvaralaštva svakog pojedinog umjetnika ili književnika.

Miroslav Krleža je bio jedan od tih književnika. Krleža koji je od prijeratnog razdoblja poznat po svom zalaganju za prvenstveno umjetničku estetiku, bez upliva politike i ideologije u književni izričaj – svoje je stavove isticao tridesetih godina, najjasnije izražavane u časopisu *Pečat* koji je uređivao, nasuprot partijskim kritičarima koji su zastupali tendencioznu književnost, usmjeravanu od političkih činitelja. I vrh je KPJ zajedno s Titom osudio takve stavove Krleže i njegovih istomišljenika pa su oni bili proskribirani, a dio njih i izbačen iz Partije. Taj je sukob poznat kao “sukob na književnoj ljevici”.⁶⁹ U ovom se, poslijeratnom razdoblju koje je predmet ovog rada, događalo nešto slično; skupina je književnika ponovno pokazala određeni otpor prema, od vlasti nametnutom modelu književnosti, pri čemu je neminovno dolazilo do sukoba. Zato ću nešto reći o osobama koji su zbog svog poimanja književnog rada i nepristajanja na pisanje prema diktatu ideologije bili na meti Agitpropa. Kao primjer uzela sam Jožu Horvata, Petra Šegedina, Slavka Kolara i Vicu Zaninovića. Njihovi su stavovi i djelovanje ovdje utoliko zanimljiviji, ako znamo da su se svi oni u ratu borili u partizanskim odredima, za komunističku revoluciju, a protiv totalitarizma tadašnje ustaške vlasti i nacističko-fašističke okupacije. Pitanje je jedino, koliko su bili svjesni ograničenja koje im je, ne samo u književnom stvaralaštvu donijela pobjeda NOB-e i komunističke revolucije.

Joža Horvat već je od 1934. član SKOJ-a, sudjeluje u studentskom pokretu, a član je KP od 1938. godine. U studenom 1941. odlazi u rat u kojem aktivno sudjeluje u partizanskom pokretu, a obavlja i političke dužnosti komesara. U siječnju 1944. povlače ga iz vojske u uredništvo lista *Naprijed*, glasilo KPH. i od tada je aktivan u kulturnom djelovanju nove vlasti. Od 1945. član je Agitpropa

⁶⁷ O Zaninoviću vidi više na str. 405.

⁶⁸ HDA, CK SKH, Agitprop, elaborat Uzdizanje kulturnog nivoa naroda, 1947.

⁶⁹ GOLDSTEIN, 2008., 170., Vidi i u LASIĆ, 1989.

CK KPH, a u isto vrijeme član je i tajnik Društva književnika Hrvatske. Istovremeno s partijskom funkcijom bio je odbornik, a kasnije i glavni tajnik Matice hrvatske, urednik njezinog časopisa *Hrvatsko kolo* te aktivno sudjelovao u radu Matice, zalažući se za širenje njenog utjecaja i djelovanja. Sudjeluje u radu MH i kao tajnik i urednik njezinog časopisa *Hrvatsko kolo*. Zanimljiva je i intrigantna ta njegova ambivalentnost – s jedne je strane član tijela koje je direktno zaduženo za cenzuru sveukupnog kulturnog i književnog rada u Hrvatskoj, dok je s druge strane aktivni pripadnik kulturnih ustanova koje se bore za slobodu stvaralaštva i umjetničkog izražaja. Kako pomiriti te dvije uloge? Nije posve jasno. Činjenica je, doduše, da niti sam Agitprop, kako bi se možda moglo pomisliti, nije bio “čist” od nepravovjernih djelatnika, što vidimo iz istupa V. Bakarića kada govori o kadru u Agitpropu, ali i ponaosob o Joži Horvatu: “... U roku od mjesec dana pročistiti agit-prop i ustanove kojima on rukovodi: Nakladni zavod, Maticu hrvatsku, “Prosvjetu”, te sve provincijske organe kao *Riječki list* i druge. U agit-propu postaviti čvrste i dobre komuniste pa makar po svojoj spremi i znanju bili slabiji. Treba dići ljude sa drugih poslova i postaviti ih na dužnosti u agit-propu... provesti istragu o radu agit-propa. Dosadašnje ljude poslati na rad u proizvodnju.”⁷⁰

Svoje mišljenje o Horvatovom radu u Agitpropu Bakarić je jasno izrazio na sjednici Politbiroa još 1945: “Jožu bi trebalo isterati iz Agitpropa (...) Treba Jožu maknuti jer on vraća unazad ono protiv čega smo se ranije borili i protiv čega smo izvojevali pobjedu. On nema za Agitprop uslova. Tu treba postaviti nekoga pa i slabijega, tko ima uslova za učiti.”⁷¹ Horvat je izgleda bio dosta utjecajan i iskusan, ali čini se da je kod njega došlo do određenog otrežnjenja u odnosu na slijepu partijsku poslušnost i odanost koja se od svih članova Agitpropa očekivala. Njegovi potezi već i tada – član je uredništva književnog časopisa *Republika* koja kod vlasti nije bila omiljena, ostavka na uredništvo u *Naprijedu*, službenom organu CK KPH – zbog konceptijskih nesuglasja (Horvat je smatrao da je potrebno u list, osim partijskih direktiva, uvesti i teme o svakodnevnom životu građana, što nije prihvaćeno), te snažno angažiranje u Matici hrvatskoj u sljedećim godinama u cilju širenja njezina programa od samog izdavaštva na veći raspon kulturnog, a poslije i političkog djelovanja, ukazuju da je Horvat krenuo putem širim od onog ideološki zacrtanog. Iako je bio ratni politički komesar i partijski borac, uvjereni antifašist i komunist, u pitanjima kulture i kulturne, a napose literarne slobode, nije se slagao sa zadanim normama, a na to se nije gledalo blagonaklono. Njegov otklon od socrealističke norme bit će sve očitiji, a kulminira cenzuriranim filmom *Ciguli-miguli*, snimljenom po njegovom scenariju (1952).

Petar Šegedin započinje svoj književni rad javljanjem u Krležinu *Pečatu* 1939. *Pečat* je bio “mjesečnik za umjetnost, nauku i sve kulturne probleme”, a pokrenut je u Zagrebu 1939. Izlazio je samo do 1940, a glavni urednik je bio Drago Ibler.

⁷⁰ VOJNOVIĆ (prir.) 2005, 48.

Do osmog broja uređivao ga je “odbor šestorice”, a nakon toga samostalno Miroslav Krleža, koji je i inicirao pokretanje časopisa. Časopis je ipak ponajprije određen sukobom na ljevici: na jednoj strani tu je bio Krleža s krugom intelektualaca okupljenim oko *Pečata*, zastupajući nadrealizam u umjetnosti, na tradiciji zapadnoeuropskog modernizma, a na drugoj ideolozi socijalne ideologizirane literature (Radovan Zogović, Milovan Đilas), kojima se priklonila cjelokupna KP i J. B. Tito. Sukob je rezultirao definitivnim raskolom na hrvatskoj ljevici uoči Drugog svjetskog rata. Pečatovu školu mišljenja i njezine zagovornike KPJ je proskribirala i odbacila.

Šegedin se nakon rata angažirao u DKH i Matici hrvatskoj čiji je tajnik od 1946. do 1948. godine. Urednik je i *Hrvatskog kola*. Šegedin je, iako član Komunističke partije, poznat po tome što je jedan od prvih otvorenih zagovornika rušenja socrealističke normativne estetike i njezinog modela književnosti, što je započeo već svojim djelovanjem u *Pečatu*, a nakon rata prvi put javno iskazao na poznatom Drugom kongresu književnika Jugoslavije 1949. u Zagrebu.⁷² Tada on naglašava upitnost kritike u svezi s ljudskim smislom, a deklaliranje književnih pojava nazivima *dekadencija*, *šovinizam*, *buržoaski objektivizam* ili *neprijatelj* smatra neproduktivnima za književnu kritiku.⁷³

Nasuprot socrealizmu, Šegedin afirmira autonomiju i slobodu umjetničkog stvaranja pa ne čudi da je njegovo pisanje bilo na meti kritičara književnosti u Hrvatskoj. Šegedin je, uz to i promotor egzistencijalizma u hrvatskoj književnosti pri čemu je najvažnija “trilogija” *Djeca Božja*, 1946, *Osamljenici*, 1947. – koji su pisani u vrijeme vladavine najjačeg totalitarizma i socrealizma u hrvatskoj književnosti, te *Crni smiješak*, koji je nastao kasnije, 1969. Šegedin je stvarao poseban tip proze u nepovoljnim kulturnim i političkim prilikama pa svojim književnim djelovanjem spada u vrhove suvremene hrvatske književnosti.

Slavko Kolar, pripovjedač i dramski pisac, humorist i satiričar, književno djeluje još u prijeratnom periodu, a ne prekida ga niti za vrijeme NDH. On i tada objavljuje pretiske svojih najpoznatijih djela – *Svoga tela gospodar*, *Breza*, *Ili jesmo ili nismo*, *Mi smo za pravicu*. Kolar čak 1941. predvodi izaslanstvo hrvatskih književnika u audijenciji kod ustaškog ministra Mile Budaka, pri čemu u pozdravnom govoru ističe kako je osnovna zadaća hrvatskih književnika sačuvati slobodu duha i stvaranja – na što od Budaka, međutim, dobiva negativan odgovor.⁷⁴ Kolar se zbog sve većeg nezadovoljstva ustaškim sustavom i tendencijama u književnosti uskoro okreće antifašizmu te od 1943. obavlja obavještajnu službu za partizane. Slijedeće godine, 1944. priključuje se POJ. Nakon rata, nastavlja svoj literarni rad, angažira se i u Matici, čiji je potpredsjednik od 1946. Kolar je,

⁷¹ Isto, 147-153.

⁷² Vidi više u BOŠKOVIĆ 1981, 6-10.

⁷³ KAŠIĆ 1993, 118.

⁷⁴ GOLDSTEIN 2007, 158.

kao i Šegedin, u poraču predstavnik tzv. “kompromisne angažiranosti” koja je postala najraširenije rješenje za književnike u totalitarnom sustavu. Pisци su se, na zahtjev vlasti angažirali u pojedinim granama kulture, prihvaćajući odgovornosti i dužnosti – od Agitpropa, do raznih ustanova, instituta i zavoda te naizgled prihvatili nametnuti model partijnosti. No, intimno, bili su puno skloniji liberalnijem pristupu književnosti i kulturi kojem su mogli, bar dijelom, ostati vjerni, ukoliko su “platili danak” ideokraciji i partijnosti.⁷⁵

Vice Zaninović, književni povjesničar, ponešto se razlikuje od književnika o kojima sam do sada pisala. Kao partizanski borac bio je ravnatelj prve partizanske gimnazije koja je počela s radom u lipnju 1943. u Otočcu. Nakon rata u Zagrebu je doktorirao (1956) te sljedećih 25 godina predavao je srpsku književnost. Istina, njegovo djelo *Primjeri iz književnosti* doživjelo je osudu Partije u liku dežurnog kritičara Radovana Zogovića, no nakon toga, Zaninović se izgleda podvrgnuo diktatu Agitpropa te se njegovo ime više ne spominje u kontekstu nepodobnog pisanja. Štoviše, njegove se čitanke iz književnosti za srednje škole pretiskavaju i upotrebljavaju od 1946. pa sve do 1972.

Književnici, po mišljenju Agitpropa nisu bili na visini zadatka. No, čini se da čak ni dobro obrazovani komunisti-književnici nisu znali (ili nisu htjeli znati) kako točno treba izgledati socrealističko književno djelo. To je vjerojatno bilo tako ili zbog nedostatka znanja tih književnika o postavkama marksizma-lenjinizma, što se u književnim djelima reflektiralo kao nedostatak ideološke čistoće, ili pak nije zadovoljavala umjetnička razina i estetska kvaliteta djela. KPH je stoga bila sve zabrinutija zbog neuspjeha u kulturnoj politici, što je bio rezultat u prvom redu nezadovoljavajućih ideoloških kvalifikacija većine aktivnih kulturnih radnika. Osnovna težnja bila je osigurati što veću ideološku čistoću. Zbog takvog stanja na terenu Agitprop je kontrolirao rad svakog pojedinog književnika. Naputak za to stoji i u planu rada Kulturno-prosvjetnog odjela iz 1949, s osvrtom na vanjsko-političku situaciju oko Rezolucije Informbiroa.

“Načiniti evidenciju što piše koji književnik i kontrolisati njihov rad, i to prvenstveno članova KP. Forsirati pisanje protiv Kominforma i redovitu saradnju u novinama i časopisima”.⁷⁶

U svrhu boljeg angažmana književnika u provođenju partijske linije, svi su književnici, članovi KP, uključeni u osnovne partijske organizacije te je, kao što je već spomenuto, oformljen i partijski aktiv književnika. Kako je zadano planom “načinjen je pregled nad radom književnika, u prvom redu članova Partije i vodila se kontrola kako i koliko svaki pojedinac radi. Pored toga utjecalo se na što bolje učešće književnika u javnom životu i radu i u tom pogledu postignuti su uglavnom dobri rezultati...⁷⁷

⁷⁵ LASIĆ 1989, 49-50.

⁷⁶ HDA, CK SKH, Agitprop, Plan rada Kulturno-prosvjetnog odjela, 1. 10. 1949.

⁷⁷ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj Kulturno-prosvjetnog odjeljenja, 1949.

Politbiro CK KPH jasno je odredio kako se ima provoditi rad u kulturi:

“Kulturno-umjetnički rad mora se provoditi kroz naše organizacije na terenu. Partijska organizacija treba biti nosilac kulturno umjetničkog rada, a kulturno umjetnički odsjek Ministarstva prosvjete trebao bi samo da provodi ono što tu spada na vlast.”⁷⁸

Sukob sa SSSR-om 1948. uzdrmao je temelje na kojima se do tada gradio socijalizam u Jugoslaviji, a kada se pokazalo da slijedi definitivni raskol prijateljstva i dobrih odnosa, bilo je potrebno definirati postavke novog jugoslavenskog puta. Odmak od sovjetskih utjecaja dolazit će postepeno, a kritika staljinizma i sovjetskog režima bit će radikalizirana tek 1952. na VI. Kongresu KPJ kada je i definiran potpuni otklon od staljinizma kao dotadašnjeg uzora.

Vođe KPJ tada počinju na drugi način vrednovati ideološke principe ponovnim iščitavanjem i interpretacijom klasika marksizma i lenjinizma. Sovjetske kulturne metode još su se neko vrijeme slijedile, ali su se postepeno počele smatrati “dogmatskim”, “šoviniističkim” i “birokratskim”, a slijedila je i sve otvorenija kritika sovjetskog kulturnog modela koji je do tada bio primaran, uz slobodniji odnos prema domaćim kulturnjacima. Socrealizam, koji je do tada bio jedini i neprijeporan pravac u umjetnosti i književnosti, dominantan u SSSR-u, a kao njegovom satelitu, i Jugoslaviji, od 1949. i razlaza sa Staljinom počinje drastično gubiti na važnosti te se, štoviše, kanoni socijalističkog realizma nastoje ukinuti kao smetnja duhovnoj i umjetničkoj slobodi stvaralaštva.

O pitanju socrealizma u hrvatskoj književnosti progovara i književni povjesničar i kritičar Ivo Frangeš koji smatra kako socrealizam nikad niti nije bio stvarno ukorijenjen, te kako je služio samo kao ispomoć najslabijima, onima koji su nedostatak nadahnuća nastojali nadomjestiti ideologijom. Zbog izmijenjenih političkih prilika i odmaka od SSSR-ove sfere utjecaja postepeno dolazi i do napuštanja koncepta socrealizma kao zadane umjetničke forme.

Doduše, još na Petom kongresu KPJ 1948. socrealizam je potvrđen i još jednom legaliziran što je bilo u skladu s političkom linijom dokazivanja pravovjernosti jugoslavenskog puta u odnosu na SSSR koji je tada, usprkos Rezoluciji još uvijek bio neprijeporan uzor. No već slijedeće godine na Drugom zagrebačkom kongresu književnika, postavke se socrealizma nastoje oboriti. Razotkrivanjem sovjetskog kulturnog sustava, koji je bio do kraja birokratiziran i dogmatiziran putem svojih prvaka (Ždanova – u politici, Timofejeva – u teoriji književnosti, Gerasimova – u slikarstvu i Todora Pavlova – u filozofiji)⁷⁹ uvidjelo se da se sličan trend javlja i u Jugoslaviji i Hrvatskoj, pa je i sami novostvoreni politički okvir uvjetovao uvećanje sloboda umjetnicima, ali opet, samo do određene mjere. Iako od 1949. socrealizam biva “razgolićen kao suprotan biti umjetničkog akta”⁸⁰, potpuna

⁷⁸ VOJNOVIĆ (prir.) 2005, 281.

⁷⁹ Više o tome u PETRANOVIĆ 316-331, KAŠIĆ 1989, 2705.

⁸⁰ FRANGEŠ 1987, 354.

sloboda stvaralaštva i pluralizam mišljenja ipak nisu mogli biti mogući. Iako je sovjetski model prezren i ostavljen po strani, još uvijek je tu bila moćna sjena “domaće” Partije koja je i dalje uvjetovala “modus operandi”.

Izdavačka djelatnost

Partijskoj je vlasti naročito važna bila kontrola medija i izdavačke djelatnosti jer se putem njih najlakše moglo oblikovati stavove i mišljenje masa. Najprije je trebalo eliminirati sve ostatke izdavaštva prošlog režima pa je stoga Okružni narodni sud u Zagrebu 1945. donio odluku o zabrani određenih listova i knjiga te pojedinih izdavača⁸¹ i dostavio ga Ministarstvu prosvjete. Zabranjivana su i pojedina djela u izdanju raznih izdavačkih poduzeća, poglavito ona autora nacionalističko-desničarske orijentacije te Matice hrvatske, koja je u vrijeme NDH bila dosta bliska režimu.⁸²

Zakonom je ograničen i usmjeravan rad izdavaštva i to najprije *Naredbom o zabrani ustaške i fašističke literature* (kolovoz 1945), u vezi koje je Javno tužilaštvo FNRJ poslalo javnim tužiteljima republika 10. travnja 1947. popis zabranjenih knjiga. Iz knjižara su se morale izbaciti knjige za koje se smatralo da krivotvore povijest, kleveću SSSR, zatim one koje propovijedaju mračnjaštvo, fašizam, šovinizam, velikohrvatski i velikosrpski šovinizam, vjersku i rasnu mržnju, pornografiju te knjige koje potiču na kriminal. Akcija pregleda svih knjižara i oduzimanje takvih knjiga provedeno je 25. travnja 1947. godine.⁸³ Ostali zakoni koji su ograničavali rad izdavaštva bili su *Zakon o štampi*⁸⁴ (kolovoz 1945), *Zakon*

⁸¹ Zabranjeni su: seljačko-prosvjetno politički zbornik “Božičnica”, glazbeni časopis “Cecilija”, list župe sv. Petra u Zagrebu “Dobri pastir”, zabavni list “Mali strip”, “Narodni glas”, humoristički list “Patak”, “Vječiti kalendar” i dnevnik “Zagrabi Magyar Ujsag”, zatim knjige: Andre Gidea *Povratak iz SSSR-a*, D.K.-a *Ljubavno pismo*, *Pregled enciklopedije prava* Alfreda Lajtnera i “*Tužim*” Janka Matka. Također je zabranjeno raspačavanje svih tiskovina Zvonimira Remete, člana ustaškog prijekog suda te sljedećih izdavača: Državne radne službe, Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda, Evrope, Glavnog saveza staliških postrojbi, Glavnog ustaškog stana, Nove Hrvatske, Poglavnikove tjelesne bojne, Press-importa, Promidžbe ustaške mladeži, Ustaškog nakladnog zavoda i Velebita. Vidi: HR-HDA-291 Ministarstvo prosvjete, kut. 13, br. 22.17.

⁸² Zabranjene su sljedeće knjige u izdanju Matice hrvatske: *Mladice* Antuna Bonifačića, *Valovi svjetla i sjene* Nedjeljka Subotića, *Oslobođeni žali* Vinka Nikolića, *Razlike između srpskog i hrvatskog književnog jezika* Petra Guberine i Krune Krstića, *Hrvatsko kolo* za 1943. godinu, *Ličnosti, stvaranja, pokreti* Filipa Lukasa, *Društveni prevrat* Ferdinanda Frieda, *Južnoslavensko pitanje* Südlanda, i *Traženje Hrvatske kroz ilirsku priču* Dominka Cvjetina. Vidi: HR-HDA-291 Ministarstvo prosvjete, kut. 13, br. 22.17.

⁸³ Vidi: RADELIĆ 2006, 156 i tamo navedenu literaturu.

⁸⁴ Tisak se, prema ovom zakonu, označava kao slobodan, osim u slučajevima koje predviđa zakon – a on zabranjuje sve publikacije koje šire nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, pozivaju na pobunu, vrijeđaju prijateljske zemlje, pomažu djelovanje vanjskih neprijatelja, pozivanju na neispunjavanje vojnih dužnosti, ugrožavaju državne interese i sadrže klevete na račun predstavničkih tijela zemlje. Tiskare su prije raspačavanja publikaciju morale dostaviti okružnom javnom tužiocu koji ju je mogao privremeno zabraniti.

*o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe*⁸⁵ (travanj 1947) dopunjen *Pravilnikom o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe*⁸⁶ (kolovoz 1948).

U Hrvatskoj je u to vrijeme djelovao relativno velik broj, kako ustanova koje su se, između ostalog, bavile i izdavaštvom, tako i izdavačkih kuća. Još 1949. izdavaštvom se bavilo 30-ak izdavača od kojih 14 izdavačkih kuća, dok su ostatak činile razne ustanove, društva i organizacije. No, 1950. godine taj broj raste na preko 50 izdavača što je nailazilo na neodobravanje CK KPJ te se tražilo smanjenje njihovog broja ili udruživanje pojedinih izdavača u jedno veće izdavačko tijelo⁸⁷. Izdavači koji su tada djelovali bili su: Kultura, Zora, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Mladost, Matica hrvatska, Naprijed, Glas rada, Seljačka sloga, Prosvjeta, Naša djeca, Školska knjiga, Tehnička knjiga, Novo pokoljenje, Povijesno društvo Hrvatske, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo ribarstva, Ministarstvo narodnog zdravlja, Ministarstvo industrije, Talijanska unija Istre i Rijeke, Poljoprivredni nakladni zavod, Zadružna štampa, Pedagoško-književni zbor, Društvo novinara, Sportska stručna biblioteka, Glavni odbor Narodne fronte, Žena u borbi (AFŽ), NIP, Slavenski komitet Hrvatske, Muzičko-nakladno poduzeće, Savremena tehnika, Zaštita zdravlja, 27. srpanj, Šahovska naklada, Hrvatsko prirodoslovno društvo, Brodarski naučni institut, Planinarski savez Hrvatske, Savez kulturno prosvjetnih društava NRH, Crveni križ – Glavni odbor Hrvatske, Savez lovačkih društava Hrvatske, Sveučilišni odbor Saveza studenata NRH, Filatelistički savez NRH, Hrvatsko farmaceutsko društvo, Edit, Glavni odbor Narodna tehnika – Jugotehna, Mali stočar, Sv. Ćiril i Metod, Oglasni zavod Hrvatske, Ivan Lozica, Glavni odbor FISAH-a Zagreb te Invalidsko-knjižarsko poduzeće.⁸⁸

U oblikovanju djelovanja izdavačkih kuća i ustanova te usmjeravanja pravilnog izdavaštva u NRH važnu je ulogu imao Ured za informacije u okviru Predsjedništva Vlade NRH. Taj je ured također bio pod političkim rukovodstvom Agitpropa CK KPJ i na državnoj razini bio njegova “glavna instancija”.⁸⁹ Formirao se iz Odjela informacija ZAVNOH-a. Direktor Ureda za informacije bio je ujedno i član Grupe za štampu i radio u Komisiji za agitaciju i propagandu. Nakon rata Ured za informacije vodili su Ljubo Drndić, Nikola Rubčić i Petar Šegvić, a od 1949. do kraja 1952. načelnici ureda bili su Zvonko Pečar, Jovo Ugrčić, Ilija Uzelac i Ivo Vrhovec. Ured je određivao novinarima o čemu mogu, a o čemu ne mogu

⁸⁵ Ta se književnost mogla tiskati samo uz prethodno odobrenje ministarstava pojedinih republika.

⁸⁶ Svaki izdavač je bio dužan Ministarstvu prosvjete dostavljati izdavačke planove.

⁸⁷ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 1949, kut. 7.

⁸⁸ HDA, CK SKH, Agitprop, Podaci o agitaciji i štampi Agitpropa, Zapisnik sa sastanka predstavnika izdavačkih poduzeća, 1. 4. 1950, kut. 7.

⁸⁹ RADELIĆ 2006, 158.

pisati, na temelju tri kategorije: “može se pisati”, “samo za internu informaciju” i “ne može se pisati”.⁹⁰

Ured je imao tri odsjeka: informativni, vanjski i publicistički odsjek. Informativni odsjek imao je zadatak primati strani i domaći tisak i sve edicije koje se izdaju na teritoriju NRH. Na osnovi toga vodila se u odsjeku dokumentacija kojom su se koristile redakcije listova. Dostavljao je informacije Direkciji za informacije u Beogradu te pružao sve podatke o organizacijama i ustanovama u NRH koje su se Odsjeku s tom svrhom obraćale. U Odsjeku se vodila evidencija o nakladi i distribuciji listova i časopisa u NRH, a mjesečni izvještaji slali su se Direkciji u Beograd. U izvješćima su se davale detaljne informacije o pojedinim časopisima, tematici, članovima uredništva. Plan pisanja pojedinih listova također se do detalja analizirao i obrazlagao.⁹¹

Vanjski odsjek Ureda za informacije bio je zadužen za rad sa stranim novinarima, organiziranje konferencija za tisak i organiziranje njihovog boravka u republici. Odsjek je surađivao i s jugoslavenskim predstavništvima u inozemstvu, slao propagandne materijale, pomagao iseljenički tisak, organizirao ljetne tečajeve za učitelje, ljetovanja djece iseljenika, organizirao izložbe, razmjenu knjiga u inozemstvu itd.

Publicistički odsjek je imao zadatak koordinirati evidenciju publicističke djelatnosti u NRH, izdavanje propagandnih materijala u inozemstvu i zemlji, izbornih propekata, iseljeničkih edicija itd.⁹²

Ured za informacije pratio je, dakle, i rad izdavačkih poduzeća. Od njih se tražilo da se pridržavaju točno određenih uputa vezano za kontrolu izdavanja knjiga. Tako se traži da: “(...) prije nego knjigu date u štampu tražite dozvolu od ovog ureda (...) kad jedna knjiga izađe da nam odmah pošaljete ispunjeni formular sa podacima o knjizi, autoru, nakladniku i proizvođaču te kratak sadržaj knjige(...) najkasnije do 25. novembra treba da nam svako nakladno poduzeće pošalje detaljan izvještaj o izvršenju plana za 1949. godinu i dade analizu rada poduzeća na realizaciji planskih zadataka...”⁹³

No i rad Ureda za informacije podlijegao je kritici i praćenju viših instanci – Politbiroa CK KPH pa tako u jednom dokumentu Politbiroa nailazimo na kritiku rada istog Ureda i izvješće o uklanjanju nepodobnih kadrova iz njihovih redova:

“Osnovni nedostatak Ureda za informacije je što nije uspio da organizira službu unutrašnjih informacija za novinske redakcije i što nije do sada imao plana u

⁹⁰ Isto.

⁹¹ HDA, Ured za informacije pri Predsjedništvu vlade NRH 1945-1952. (dalje UIPV NRH), br. 408, 5. 2. 1948, kut 1, opći spisi.

⁹² HDA, CK SKH, Agitprop, Izvješće Agitprop komisije CK KPH Agitpropu CK KPJ – O radu Ureda za informacije pri Predsjedništvu Vlade NRH, 6.12.1951. O radu Ureda za informacije vidi i SPEHNJAK 2000, 509.

⁹³ HDA, UIPV NRH, kut. 2, Opći spisi, sv. 2, dopis izdavačkim poduzećima, 28. 10. 1949.

podizanju novinarskog kadra. Ured za informacije trebao je da sistematski prati pisanje sveukupne štampe i da pomaže agitpropu u ocjenjivanju rada štampe (...) u Uredu za informacije jedan je dio sumnjivih elemenata očišćen. Od dvojice Talijana koji su uređivali izdanja za talijansku manjinu, jedan, Šestan⁹⁴, pobjegao je pred hapšenjem, a drugi Casasso⁹⁵, je uhapšen. Šefu Ureda teba dati jačeg pomoćnika kako bi se on mogao više angažirati u radu agitpropa.”⁹⁶

Uz Ured za informacije još 1945. postojala je i “savjetodavna” Komisija za pregled knjiga koja je djelovala u sastavu Ministarstva prosvjete NRH. Nju su činili dr. Ante Ramljak, dr. Ilija Jakovljević, Jelka Mišić, dr. Ivo Lapenna i Vinko Lalić.

Zanimljiv je primjer s vijećanja Komisije za pregled knjiga⁹⁷ u kojem članovi spomenute Komisije odlučuju o tome koje se knjige mogu odobriti za tiskanje, a koje ne, i po kojem ključu. Kriterij za odobrenje bio je dvojak, a određivao se ili prema sadržaju knjige, ili prema osobi autora. Što se tiče autora, nisu, u skladu s dobivenim direktivama, predložene na odobrenje knjige “narodnih neprijatelja i onih pisaca koji su se teško ogriješili o narodnu čast”, a budući da Komisija nije imala potrebnih informacija o osobi svakog pisca, preporučivalo se izdavačima i ustanovama da, dok se književnici ne provjere, ne izdaju ona djela koja su provjerena samo sadržajno. Dalje se, nakon rasprave o pojedinim knjigama izdavača Matice hrvatske, predlažu na odobrenje 24 knjige uz napomenu da je ovako susretljivo držanje prema izdavaču stoga što ako bi se išlo strožim mjerilom, to moglo uzrokovati znatnu materijalnu štetu i naškoditi daljnjem izdavačkom radu poduzeću koje se sada nalazi u narodnim rukama.⁹⁸

Izdavačka poduzeća su se, osim s Uredom za informacije konzultirala i s Komisijom za pregled knjiga, a slala su i izvješća direktno Agitpropu koji je vršio potpunu kontrolu nad njihovim radom. Agitprop CK KPJ redovito traži od Agitpropa CK KPH izvješća o izdavačkoj djelatnosti u kojima traži detaljne podatke o izdanjima (izbor knjiga, sadržaj, kvaliteta proizvoda, oprema, cijene, naklada), ali

⁹⁴ Giorgio Šestan.

⁹⁵ Andrea Casassa.

⁹⁶ VOJNOVIĆ (priv.), 2006, 24, 25.

⁹⁷ HDA, Ministarstvo prosvjete NRH (dalje MPNRH), Zapisnik o vijećanju savjetodavne Komisije za pregled knjiga, 13. 7. 1945, kut. 22.

⁹⁸ Odobrene su sljedeće knjige: Josip Andreis: *Uvod u glazbenu estetiku*, Bernas Belošević: *Na zagorskim stazama*, Mato Blažević: *Izgnubljene bitke*, Josip Cvrtila: *Ivanjska noć*, Gordon East: *Povijesni zemljopis Europe*, Jozef Ciger Hronski: *Josip Mak*, Štefa Jurkić: *Nevidljiva kraljica*, Sida Košutić: *S naših njiva*, Silvijie Strahimir Kranjčević: *Pjesme*, David Herbert Lawrence: *Sinovi i ljubavnici I i II*, Andre Lichtenberger: *Mali Trott*, Vatroslav Lisinski: *Pjesme za srednji glas i klavir*, Herman Löns: *Zlatica*, Camilla Lucerna: *Balladen der “Unbekanten”*, Milutin Mayer: *Tatari u Hrvatskoj*, Edhem Mulabdić: *Zeleno busenje*, Hamdija Mulić: *Iz naše mahale*, Bare Poparić: *Trgovanje crnačkim i žutim robljem*, Šemsudin Sarajlić: *Zarasli putovi*, Refik Ahmet Sevengil: *Goli ljudi*, Zlatko Špoljar: *Tajanstvena gora*, Ivo Triplat: *Krug*, Jagoda Truhelka: *Crni i bijeli dani*.

i o redakcijama, pomoćnom osoblju, sustavu njihova rada, vanjskim suradnicima te ocjenu poboljšanja stanja i rada u tekućim godinama.⁹⁹

Agitprop CK KPJ je vodio računa i o tome da ne dođe do mogućih napetosti zbog nacionalnih razloga. Radilo se o preporukama izjednačavanja kulturnih tradicija jugoslavenskih republika, na tragu državne politike “bratstva i jedinstva” i federalizma kao državne forme, iako do toga ipak nikada nije došlo. U to poratno vrijeme međunacionalne razlike nisu se smjele ohrabrivati već i zbog straha od obnove u ratu poraženih nacionalizama, koji bi predstavljali realnu opasnost za stabilizaciju novog režima. U kulturi i izdavačkoj politici to se reflektiralo kroz planiranje izdanja “jugoslavenskih književnosti”.

“Prevođenjem srpske, hrvatske i crnogorske književnosti na slovenački i makedonski jezik, slovenačke i makedonske književnosti na jezike ostalih naroda Jugoslavije, treba što više zbližavati kulturnom životu naše narode i uklanjati neprirodne kulturne pregrade koje se još pojavljuju između naših republika...”.¹⁰⁰ Naročito se ta tendencija potiranja nacionalnih tradicija iščitava iz sljedeće upute Agitpropa CK KPJ:

“Tradiciju da Hrvatski nakladni zavod i Matica hrvatska objavljuju knjige samo latinicom (a beogradska “Prosveta” ćirilicom!) – treba narušiti. NZH i MH treba da objavljuju knjige srpskih pisaca i ćirilicom, kad su ti pisci iz Hrvatske ili kad uopšte izraze želju da im knjiga bude tako štampana. Tako će se slomiti usko nacionalni zidovi naših izdavačkih poduzeća, a naše srpsko-hrvatsko književno tržište postajeće jedinstveno za svaku hrvatsko-srpsku knjigu...”¹⁰¹

Ta direktiva Agitpropa ipak nikad u praksi nije zaživjela. Niti Nakladni zavod Hrvatske niti Matica hrvatska nikada nisu tiskale knjige na ćirilici, već su te izdavačke kuće pazile na čistoću jezika, a slijedom toga, i pisma. Da planirani princip jugoslavenske književnosti nikad nije stvarno zaživio u praksi potvrđuje i izvješće iz 1949. u kojem se konstatira kako svaka republika prvenstveno izdaje svoje pisce i za svoje potrebe, dok je najviše širine u izdavanju pisaca drugih republika imala Hrvatska. Kako bi se ostvario princip jugoslavenske književnosti bilo je potrebno napraviti “plan i raspored izdavanja cjelokupnih i izabranih djela značajnih pisaca, te u svim republikama treba izdavati u reciprocitetu pisce drugih republika”.¹⁰² Sve je, naravno, trebao kontrolirati Agitprop.

Milovan Đilas je na V. kongresu KPJ kao osnovni i najvažniji zadatak agitaciono-propagandnog rada naveo “izgrađivanje idejnog lika naše štampe, njene

⁹⁹ HDA, CK SKH, Agitprop, dopis Agitpropa CK KPJ Agitpropu CK KPH, 2. 8. 1949.

¹⁰⁰ HDA, CK SKH, Agitprop, Uputa Agitpropa CK KPJ, 17. 10. 1946.

¹⁰¹ HDA, CK SKH, Agitprop, uputa Agitpropa CK KPJ Agitpropu CK KPH, 17. 1. 1947. Iako u Petranovićevoj *Istoriji Jugoslavije 1918-1988*, 137 nailazimo na suprotan citat – autor navodi da je Agitprop zahtijevao da se naruši gore navedena tradicija. Ipak, prema nastavku teksta, koji je identičan citiranom u ovom radu, vjerojatno je da je Petranović pogriješio.

¹⁰² HDA, CK SKH, Agitprop, Referat o izdavačkoj djelatnosti u 1949. godini.

političke i pedagoške uloge, stila njenog uređivanja, ukratko – borba za idejnost i partijnost nasuprot bezidejnosti i informativnosti...¹⁰³ te “borba protiv “ideoloških neprijateljskih shvatanja” umjetnosti, protiv dekadentnih tendencija u umjetničkom stvaranju, protiv utjecaja buržoaske reakcije na kulturu, te za socijalističku idejnost i partijnost umjetnosti i kulture.”¹⁰⁴ Iz tog se govora jasno primjećuje očitovanje vjernosti socijalističkom poretku kakav je bio poznat do tada, pod pokroviteljstvom moćnog SSSR-a, a odbacivanje utjecaja Zapada i “dekadentnih tendencija” i “buržoaske reakcije”. No taj će se stav mijenjati, slijedom promjene službene politike prema SSSR-u, te se već sljedeće, 1949. godine, kritiziraju izdavačke kuće i njihov odabir djela predviđenih za objavu. Kao glavni nedostaci spominju se “nebudnost i krutost kod realizacije planova, koja se očitovala i u izdavanju djela informbiroovskih autora i to samo zbog toga što su ti autori prije ušli u plan. Takove pojave ispravljene su tek u drugom polugodištu.”¹⁰⁵

Partija je nastojala što je više umanjiti inicijative izdavačkih kuća za slobodnijim radom i to gušenjem privatne izdavačke djelatnosti, nacionalizacijom privatnih tiskara, povećanom cijenom i zabranom upotrebe papira te ranim vidovima cenzure – dakle, s jedne strane ekonomskim pritiskom i negativnim mjerama, a s druge ideološkim i političkim pritiskom.¹⁰⁶ Apsolutnom kontrolom nad izdavanjem papira, čiji će se nedostatak pokazati kao jedna od najvećih boljki izdavačkih kuća vlasti su nastojale onemogućiti tiskanje svih nepodobnih materijala.¹⁰⁷

O planiranim zadacima agitpropa glede izdavaštva u zapisniku s jednog sastanka kaže se da treba “prikupiti podatke o izdavačkim poduzećima (rukovodstva, planovi, izvršavanje planova), izvršiti pojedinačno ponovni pregled planova(...), planirati izdavačku djelatnost za selo i za nacionalne manjine, organizovati evidenciju o stanju izdavačke djelatnosti da se u svako doba može znati što i kako je sa pojedinim knjigama(...), osigurati po jedan primjerak svakog broja časopisa *Kolo*, *Izvor*, *Kulturni radnik*, i *Republika* za odjeljenje.”¹⁰⁸

Agitprop CK KPJ je preko Agitpropa CK KPH budno pratio planove izdavačkih poduzeća i mijenjao ih po potrebi, tj. političkoj valjanosti. Evo detalja odluke Agitpropa CK KPJ o knjigama predloženim za tiskanje od pojedinih izdavačkih kuća: “Iz plana Matice hrvatske treba izostaviti Čapekov *Običan život*, Floberova cjelokupna djela (kao cjelokupna!) i knjigu o 1848. godini(...) Kao što smo već napomenuli, Matica hrvatska je unijela u svoj plan i knjigu *Za proslavu stogo-*

¹⁰³ ĐILAS, V. kongres KPJ, Izvještaj za period 1945-1949, 303, 304. u KNEZović 1992, 122.

¹⁰⁴ Isto, 123.

¹⁰⁵ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj kulturno-prosvjetnog odelenja, 1949.

¹⁰⁶ DIMIĆ 1988, 101.

¹⁰⁷ RADELIĆ 2006, 157. Vidi i ondje navedenu literaturu.

¹⁰⁸ HDA, CK SKH, Agitprop, Skraćeni zapisnik sastanka Kulturno-umjetničkog odjeljenja Uprave za agitaciju i propagandu, 18. 5. 1949.

dišnjice 1848. Iz plana se ne vidi kakva bi ta knjiga trebala da bude, kakav bi bio njen stav prema 1848. u Hrvatskoj i Vojvodini, da li bi se bavila seljačkim pokretima i bunama 1848. itd. A od toga zavisi da li knjigu treba izdati ili ne. No, bilo kako bilo, o izdavanju knjige koju bi pisali i uređivali Vasa Bogdanov, Mata-sović, Barac itd. – ne može biti ni riječi.¹⁰⁹ Uvidom u popis Matičinih izdanja za tu godinu vidi se kako niti jedna ovdje proskribirana knjiga nije ugledala svjetlo dana. Isto tako iz plana Nakladnog zavoda Hrvatske sugerira se da se ne tiskaju *Antologija jugoslavenske lirike, Almanah 1948* kao niti Krležini eseji za koje se kaže da bi ih trebalo “uopšte odgoditi ili poslati Agitpropu CK KPJ spisak eseja koji se pripremaju za štampu”.¹¹⁰

U istom dokumentu spominje se i zanimljiv komentar na predloženo izdavanje romana Petra Šegedina *Osamljenici*, pripovjedaka Novaka Simića *Zakon i ognjevi* i Ujevićevu zbirku pjesama *Žedan kamen na studencu*: “Šegedinu, naravno, ne treba sprečavati da objavljuje svoje knjige, ali se mora voditi računa o tome da li državni nakladni zavod (Nakladni zavod Hrvatske. op. T. Š.) može, bez rezerve, davati publicitet i podršku Šegedinu – kao veoma dekadentnom i formalističkom piscu. Zato novi Šegedinov roman treba da pročitaju drugovi Bunko i Sarajčić i da odluče da li može biti štampan ili ne. Isto tako treba ozbiljno uzeti i problem novela Novaka Simića, koji je prije rata, pod istim ili sličnim naslovom, pisao pripovijetke u stilu i duhu Džemsa Džojisa i sličnih dekadentata i formalista. Ujevićevu knjigu pjesama, kada bude konačno redigovana, treba poslati Agitpropu CK KPJ i vi ćete preko njega dobiti odluku da li će knjiga biti objavljena ili ne.”¹¹¹

No, kako samo planiranje izdavaštva nije bilo dovoljno, jasno se naglašava kako je kontrola provedbe zadanih planova još važnija i to “preko partijaca u nakladnim zavodima, preko Ministarstva prosvjete, državnih tužioštava itd., da se nakladnici pridržavaju izdavačkih planova, da se ne objavljuju knjige koje u planovima nisu potvrđene, da se ne pojavljuju knjige i izdavačka poduzeća mimo planova.”¹¹²

Budući da je tada u NRH postojao velik broj izdavačkih kuća i ostalih raznih ustanova koje su se bavile izdavaštvom, Agitprop Hrvatske predlagao je osnivanje jednog zajedničkog koordinirajućeg tijela za sva izdavačka poduzeća – Uprave za štamparsku izdavačku djelatnost. Namjera je, uz nezaobilaznu kontrolu njihova rada bila i uskladiti izdavačke planove kako se ne bi tiskale iste knjige.

O problemima u izdavaštvu u protekloj godini održano je u Agitpropu CK KPJ 5. prosinca 1949. savjetovanje rukovodilaca izdavačke djelatnosti svih republika, kojem su prisustvovali i neki voditelji izdavačkih poduzeća. Na njemu se poteglo i pitanje uspostave državnog tijela koje bi upravljalo izdavačkom djelatnosti i

¹⁰⁹ HDA, CK SKH, Agitprop, uputa Agitpropa CK KPJ Agitpropu CK KPH, 17. 1. 1947.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

¹¹² HDA, CK SKH, Agitprop, uputa Agitpropa CK KPJ Agitpropu CK KPH, 17. 1. 1947.

pratilo rad izdavačkih kuća te im davalo smjernice i upute. Kao problem se pokazala raznovrsnost izdavačkih kuća te samim time i raznovrsnost problema djelatnosti sjedne strane, a s druge strane razdvojenost u tijelima vlasti koji su do sada njome upravljali. Naglašava se kako sada izdavačkom djelatnosti rukovodi Agitprop, često direktno, preko Ureda za informacije koji je imao težište na organizaciono-tehničkoj strani (raspodjela papira, izdavanje dozvola za štampu, održavanje same veze, sastanaka, sistematizacija podataka, itd.) dok je za sastavljanje planova (pretežno za beletristiku, opremu, kritiku, itd.) zadužen sektor u Ministarstvu prosvjete.¹¹³

Ipak, nešto je od predviđenog i ostvareno, a to je bilo osnivanje Udruženja izdavačkih poduzeća NRH u veljači 1951. čiji je primarni zadatak bio koordiniranje izdavačke djelatnosti. Osim rješavanja administrativno-tehničkih problema izdavača, ovo je Udruženje trebalo "(...) u prvom redu izdavačkoj djelatnosti da osigura takav idejni nivo koji odgovara potrebama naše socijalističke društvene izgradnje, drugim riječima da našoj čitalačkoj publici pribavi takvu literaturu koja svojim sadržajem – kako u literarnom, tako i u odgojno-obrazovnom pogledu – služi kao važno sredstvo za postizanje ciljeva našeg društvenog razvitka".¹¹⁴

U agitpropu se, shodno tome, redovito pratilo koliko se i koje vrste neprikladne literature u Hrvatskoj tiska. U jednom izvješću kaže se kako izlaze "razni kriminalno-pustolovni romani bez ikakve literarne vrijednosti (...) sva ova literatura izdaje se samo radi financijskog efekta, da bi se pokrili gubici na ostaloj štampi ili za pokriće ostalih troškova, bez imalo vođenja računa o odgojnoj strani (...)"¹¹⁵ No, zanimljivo je kako se tiskanje takve literature ipak odobravalo od članova partijskih tijela koji su trebali paziti na čistoću i političku primjerenost odabrane literature:

"U Koprivnici je počeo prije kratkog vremena izlaziti roman od Karla Maya – *Winnetou*, odluka o izdavanju donijeta je na jednom sastanku (...) a na kojem su bili predstavnici Komiteta, Socijalističkog saveza i neki prosvjetni radnici..."¹¹⁶

U izvješću se navodi i koji su to ostali naslovi koji izlaze, u čijem izdanju i u koliko primjeraka. Tako čak i najvažniji politički dnevnik kojima je osnovna zadaća provođenje partijske linije, podliježu nepriličnom tiskanju na svojim stranicama, "šund literature": *Borba* je izdavala roman *Velika obmana* – špijunski roman iz I. svjetskog rata, *Vjesnik u srijedu* krimi-roman Priest Ley, *Džungla sudnjeg dana*, *Glas Slavonije* tiskao je djelo P. Ford *Pustolovina u ekspresnom vlaku*, *Slobodna Dalmacija* pustolovni roman A. Londres *Put u Buenos-Aires*, *Vjesnik* u svom izdanju *Petko* tiskao je razne kriminalne i pustolovne romane

¹¹³ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 21. 12. 1949.

¹¹⁴ BEZ AUTORA 1952, 5.

¹¹⁵ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o šund literaturi, bez datuma.

¹¹⁶ Isto.

u stripu itd. Od posebnih izdanja u izvješću se navode još kako Hrvatska se-
ljačka tiskara štampa roman *Tajne grada Pariza* u 22.000 primjeraka, *Vjesnik*
je štampao roman *Grof Monte Christo* u 20.000 primjeraka, a *Slobodna Dal-*
macija izdaje *Gričku vješticu* i *Tajne krvavog mosta*.¹¹⁷ “Šund literatura” bila
je posebno na meti kritičara – ta vrsta literature nije zadovoljavala niti jedan
kriterij zadan partijskom linijom, a vjerojatno je i baš, zato bila rado čitana i
tražena. Kako nije djelovala odgojno na “narodnu omladinu” već je, štoviše,
promicala prohibirane zapadne vrijednosti, ta je literatura bila vrlo nepoželjna.
Pa ipak, izgleda da je, prvenstveno zbog povećanja prodaje izdanja u kojima je
izlazila, djelomično tolerirana.

No, izdavačka se djelatnost suočavala i s problemima druge vrste, osim ide-
ološke vrijednosti svojih izdanja. To su bili problemi pretežito praktične naravi
– nestašica papira i tiskarskih boja, stara mašinerija, ali i nedostatak stručnih
kadrova – prevoditelja, lektora, korektora, redaktora, tiskara i drugih. Sve je to
neminovno utjecalo i na brojnost, ali i na kvalitetu izdanja.¹¹⁸

Najveća teškoća koja se istakla kod planiranja izdavačke djelatnosti predstav-
ljala je nestašica papira, no, iako realna poteškoća, i to je bila još jedna manipu-
lativna kategorija kojom su vlasti ograničavale broj izdanja pojedinih izdavača,
već prema svom nahođenju. Zbog tog su ograničenja izdavačka poduzeća tiskala
manje knjiga nego što su to planom predvidjela. Kao ogledni primjer uzet ću
1949. godinu. Te je godine bilo tiskano 1017 knjiga sa 5,729.775 primjeraka,
dakle nešto manje knjiga, ali s dosta manjom nakladom nego u 1948. kada je
tiskano 1200 knjiga i brošura s ukupnom nakladom od 8,082.505 primjeraka.¹¹⁹
Sva izdavačka poduzeća u NRH dobila su ukupno 1400 tona papira, a od toga
je utrošeno 1244,3 tone. Distribuciju unutar NRH vršio je Ured za informacije
pod paskom Agitpropa, ali “nije imao određen i najpravičniji kriterij tako da su
izvjesna poduzeća uspjela realizirati čitav ili veći dio svog kontingenta dok su
neki uskraćeni za preko 50%...”¹²⁰ Zato je papir za 1950. godinu raspodijeljen
tako da 39% dobiju izdanja školskih knjiga, 10% ostale stručne i znanstvene
knjige, 3% popularno-znanstvena izdanja, 15% za publicistiku i razne brošure,
klasici marksizma-lenjinizma i govori raznih rukovodioca dobili su 6%, sva
beletristička izdanja dobila su 26% papira.¹²¹ Zbog nedostatka papira, te u dva
navrata smanjivanja već ograničene količine papira, skoro nijedno nakladno
poduzeće nije te 1949. ostvarilo postavljeni plan.¹²² Ali da pogledamo što je sve

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ DIMIĆ 1988, 161.

¹¹⁹ HDA, CK SKH, Agitprop, Popisi izdanja 1947-1949, bez naslova, 1949, kut. 7.

¹²⁰ BEZ AUTORA, 1949.

¹²¹ Isto.

¹²² HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 1949.

te, 1949. godine, prema podacima Ureda za informacije NRH od knjiga izdano? Prema vrstama izdanja pregled je slijedeći¹²³:

Vrsta izdanja:	Broj knjiga:	Primjerci:
filozofija, dijalektički materijalizam i psihologija	4	18.000
društveno-politička pitanja	210	1,992.211
marksizam-lenjinizam	61	961.600
ekonomija, politika, pravo, tijela vlasti, vojska	50	363.326
historija i geografija	32	217.559
lingvistika	21	113.943
prirodne znanosti i matematika	134	700.420
primjenjene znanosti	332	855.653
književnost	168	1,129.415
umjetnost i sport	62	140.324
religija	18	82.450
opća pitanja	36	477.800

Kao što vidimo, najviše je knjiga izašlo s područja primjenjenih znanosti, vjerojatno raznih praktičnih priručnika, te knjiga o društveno-političkim pitanjima koja su ostvarila i najveću tiražu. To je zapravo i logično s obzirom na veliku potrebu educiranja pučanstva, kako s ideološkog stanovišta, tako i glede praktičnog obrazovanja, zbog potrebe rada u industriji, poljoprivredi i sl. Na trećem se mjestu – po broju objavljenih knjiga, ali drugom po broju izdanih primjeraka, smjestila književnost.

Ako pogledamo pregled izdanja prema nacionalnosti autora, stanje je slijedeće¹²⁴:

¹²³ HDA, CK SKH, Agitprop, Popisi izdanja 1947-1949, bez naslova, 1949, kut. 7.

¹²⁴ Isto.

Nacionalnost autora:	Broj knjiga:	Primjerci:
Hrvatski autori	762	3,467.635
Srpski autori	62	672.700
Slovenski autori	27	358.610
Makedonski autori	1	5.000
Ruski autori	118	980.130
Poljski autori	3	18.000
Češki autori	0	0
Bugarski autori	4	25.000
Talijanski autori	5	20.000
Engleski autori	10	59.000
Francuski autori	11	56.300
Španjolski autori	4	31.000
Ostali pisci autori	3	11.000

Prevladavaju, dakle, hrvatski autori dok je ruskih autora 1949. još uvijek, u odnosu na ostale slavenske i zapadne pisce mnogo više zastupljeno.

Pogledajmo još i kako su, prema broju izdanja poslovale najveće izdavačke kuće¹²⁵:

Izdavačka kuća	Broj izdanih knjiga	Broj primjeraka
Kultura	62	1,178.000
Nakladni zavod Hrvatske	151	1,134.900
Nopok	64	619.550
Glas rada	74	426.800
Matica hrvatska	18	71.100
Seljačka sloga	25	195.800
Prosvjeta	15	85.200
Poljoprivredni nakladni zavod	9	60.550
Zadružna štampa	12	124.965
Prirodoslovno društvo	14	84.300
Pedagoško-književni zbor	11	73.000
Izdavački zavod JAZU	50	43.810
Ostala poduzeća	512	1,414.300

¹²⁵ Isto.

Brojna su izvješća Agitpropa o izdavačkoj djelatnosti u kojima se izražava nezadovoljstvo postignutim, a kontrola izdavaštva koja je obuhvaćala planiranje vrste, sadržaja i broja izdanih djela, postizala se djelomično i nacionalizacijom privatnih izdavačkih kuća.¹²⁶ Agitpropovci se žale i na nedostatak svoje kontrole: “Naša kontrola u sprovođenju planova nije potpuna i poduzeća se ne zalažu da se kod izbora strogo drže kriterija, pa uslijed priličnih građanskih utjecaja u redakcijama, osim “Kulture”, i kod pripremanja materijala za plan i kroz sprovađanje plana nemamo za sada čvrsto stvar u rukama...”¹²⁷ Također, često se izražava nezadovoljstvo i vrstom izdanja te se naglašava potreba izdavanja pogotovo znanstvenih i umjetničkih djela i to iz područja povijesti, književnosti, filozofije te znanstvenih djela “za političko i opće kulturno obrazovanje”. Isto tako, konstatira se kako izlazi dosta beletristike, ali nedostaje literarne kritike i eseja kao i dokumentarnih djela o “našoj i stranim zemljama u geografskom, političkom i kulturnom pogledu” te je i to jedan od razloga što je publicistika “suhoparna”.¹²⁸

Nezadovoljstvo je bilo prisutno i opremom knjiga (“slaba, neskladna i nečista, a najslabija kod Prosvjete i Nakladnog zavoda (...) oprema dječjih izdanja ne zadovoljava, a bilo je veoma slabih i štetnih ilustracija – Čopić “Oj sokole” ili nedavno izašla slikovnica Bevk: Tonček...¹²⁹) i jezikom koji u izdanjima nije ujednačen (“Korektori se ne drže dosljedno ni gramatičke ni logičke interpunkcije, složenice se pišu neispravno”)¹³⁰ (...) “jezik u našim izdanjima nije uvijek najpravičniji (u većini kod prijevoda), što je donekle rezultat pomanjkanja jednog službenog najnovijeg pravopisa, a više nedovoljno zalaganje redaktora i redakcija”¹³¹.

Postojale su zamjerke i na prijevode koji su “površni, na brzinu pisani, nedotjerani, pa čak i neispravni (Cervantes: *Razgovor pasa* – izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske)¹³².

Ipak, treba primijetiti da primjedbe Agitpropa nisu uvijek imale stručne osnove već su se temeljile na osobnim nesklonostima uvjetovanim političkim uvjerenjima njihovih ideoloških neistomišljenika. Takav je primjer prijevod Cervantesa kojem se u prethodnom primjeru prigovara. Taj je prijevod, naime, radio Ivo Hergešić, vrsni književni stručnjak, specijaliziran za izdanja stranih autora, suradnik Matice hrvatske u prijeratnom, ali i ratnom periodu¹³³, što ga je zasigurno dovelo na

¹²⁶ Odlukom vlade FNRJ od 5. prosinca 1946. započela je eksproprijacija i nacionalizacija svih privrednih poduzeća.

¹²⁷ HDA, CK SKH, Agitprop, elaborat Uzdizanje kulturnog nivoa naroda, 1947.

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 1949.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ HDA, CK SKH, Agitprop, Materijali u vezi izdavačke djelatnosti u NRH, 1. 9. 1949.

¹³² HDA, CK SKH, Agitprop, Izvještaj o radu izdavačke djelatnosti, 1949.

¹³³ O tome više u ARALICA 2007, 33, 146-148.

listu sumnjivih osoba za članove Agitpropa. Iako je tijekom svog rada u Matici za vrijeme NDH otvoreno iskazivao svoje liberalističke stavove nasuprot desno orijentiranim pojedincima u Matici, to ga u očima novih vlastodržaca nije u potpunosti oslobodilo krivnje svog javnog djelovanja u bivšoj državi. Zapravo, niti njegov izraženi liberalizam i zastupanje individualističkog razmišljanja i djelovanja u umjetnosti nisu mogli naići na simpatije vlasti koje su u socijalizmu promovirale neke sasvim druge vrijednosti – ideološki uvjetovanu socrealističku književnost.

Prevodiocima Agitprop zamjera to što se prevođenje često vrši na brzinu, što uzrokuje površnost i prijevode koji nisu u duhu jezika, odnosno stilsku nedotjeranost te logičke pogreške u prijevodima. No, ipak Agitprop priznaje da ima i vrlo vrijednih prijevoda i to u izdanjima *Kulture* i *Matice hrvatske* (pogotovo Homer i Shakespeare), iako se izražava nezadovoljstvo kontrolom nad prevođenjem i izborom prevodioca.¹³⁴

Problem su predstavljale i previsoke cijene knjiga, pogotovo za poeziju i omladinska izdanja. Kao najskuplja izdanja navedena su ona Prosvjete i Matice hrvatske kod kojih je prosječna cijena knjige iznosila 73- Din, i 82- Din. Ako usporedimo te iznose s iznosom tadašnje prosječne plaće djelatnika u, npr. zagrebačkom Gradskom komitetu KPH, koja je iznosila oko 3,600- dinara, vidjet ćemo da su navedene cijene knjiga iznosile 2,2%, odnosno 2,27% te plaće.¹³⁵ Zapravo, iz današnjeg kuta gledišta, to se i ne čini toliko puno jer je danas prosječna cijena knjige u odnosu na prosječnu plaću u državi, još viša.

Agitprop odjeljenja planirala su, kontrolirala i prema političkoj situaciji usmjevala, cjelokupnu kulturnu scenu u Hrvatskoj pa tako i izdavačku djelatnost. Kao što sam na primjerima iz gradiva nastojala pokazati, ništa se u književnosti i izdavaštvu nije moglo dogoditi bez blagoslova ovog svemoćnog partijskog aparata. Kulturna je sloboda u Hrvatskoj time bila bitno ograničena, a umjetnici i književnici trebali su, prema zamislima agitpropovaca biti natjerani u kalupe socrealističkog literarnog izražaja kao jedinog dozvoljenog i poželjnog. No, odmakom od sovjetskog utjecaja, okovi socrealizma polako slabe i postupno dolazi do određenog stupnja liberalizacije u kulturi.

¹³⁴ Nije zadovoljio primjerice jedan prijevod Jože Horvata jer, kaže se, on “nema kvaliteta da prevodi takvo djelo”, HDA, CK SKH, Agitprop, Materijali u vezi izdavačke djelatnosti u NRH, 1. 9. 1949.

¹³⁵ HDA, Gradski komitet KPH Zagreb (dalje GK KPH Zagreb), Organizatorsko-instruktorsko odjeljenje, 1947, kut. 242.

Bibliografija

Izvori

- HDA, CK SKH, Agitprop
HDA, Ured za informacije pri Predsjedništvu vlade NRH 1945-1952.
HDA, Ministarstvo prosvjete NRH
HAZU, fond Društvo književnika Hrvatske

Literatura

- ARALICA, Višeslav (2007), *Matica Hrvatska u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: magistarski rad.
- BEZ AUTORA (1952), Protiv nezdravih pojava u izdavanju knjiga, *Vjesnik* (Zagreb), 18. ožujka 1952, 5.
- BEZ AUTORA (1949.), Planovi naših izdavačkih poduzeća u godini 1949, *Vjesnik* (Zagreb), 1. siječnja 1949.
- BILANDŽIĆ, Dušan (1999), *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing.
- BOŠKOVIĆ, Dušan (1981), *Stanovišta u sporu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- DIMIĆ, Ljubodrag (1988), *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji*, Beograd: Izdavačka radna organizacija "Rad".
- ĐILAS, Milovan (1983), *Vlast*, London: Naša reč.
- FRANGEŠ, Ivo (1987), *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske ; Ljubljana: Cankarjeva založba.
- GOLDSTEIN, Ivo (2008), *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb: Novi Liber : Europapress holding.
- GOLDSTEIN, Slavko (2007), *1941. Godina koja se vraća*, Zagreb: Novi Liber.
- HORVAT, Josip (1989), *Preživjeti u Zagrebu: dnevnik 1943.-1945.*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- JANDRIĆ, Berislav (2005), *Hrvatska pod crvenom zvijezdom: Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.: organizacija, uloga, djelovanje*, Zagreb: Srednja Europa.
- KAŠIĆ, Biljana (1996), *Oblici i metode totalitarističke ideologizacije javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.-1952.*, Zagreb: doktorska disertacija.
- KAŠIĆ, Biljana (1987), Marksizam-lenjinizam i KPJ 1945.-1950. (Između programatskog htijenja i ideolojske funkcije), *Povijesni prilozi*, 141-215.
- KAŠIĆ, Biljana (1989), Partijnost i soerealizam, Pogled na kulturu 1945.-1990., *Naše teme*, 2700-2709.
- KAŠIĆ, Biljana (1991), Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.), *Časopis za suvremenu povijest*, 243-259.

- KAŠIĆ, Biljana (1993), Idejna strujanja u Hrvatskoj 1948.-1952., *Časopis za suvremenu povijest*, 101-123.
- KNEZović, Zlata (1992), Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945.-1947.), *Časopis za suvremenu povijest*, 101-133.
- LASIĆ, Stanko (1989), *Krležologija ili Povijest kritičke misli o Krleži, sv. I-IV*, Zagreb: Globus.
- PETRANOVIĆ, Branko, (1988), *Historija Jugoslavije 1918-1988., treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija 1945.-1988.*, Beograd: Nolit.
- RADELIĆ, Zdenko (2006), *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga : Hrvatski institut za povijest.
- SPEHNJAK, Katarina (2000), Vlast i javnost u Hrvatskoj 1945.-1952., *Časopis za suvremenu povijest*, 507-514.
- SPEHNJAK, Katarina (2002), *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet.
- VOJNOVIĆ, Branislava, prir., (2005), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, svezak I, 1945.-1948., Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- VOJNOVIĆ, Branislava, prir., (2006), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.– 1952.*, svezak II, 1949.-1952., Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- WACHTEL, Andrew Baruch (2001), *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Beograd: Stubovi kulture.

World Wide Web

http://www.ks.hr/opis_autora.php?id=327

Activity of the Agitprop in regard to Literary Work and Publishing in the People's Republic of Croatia in 1945-1952

The author analyzes role and significance of literature and publishing in the period 1945–1952. Formal federalism, but an actual centralism of the state, transferred also to the area of culture. The Agitprop – Departement for Agitation and Propaganda, as a component of the Central committee of the Communist Party of Yugoslavia (CC CPY), reorganized in 1945, assumed control and directed the entire intellectual creation, according to the prescribed political postulates. The only allowed course in culture and literature became Socialistic realism. However, writers who would not accept these restraints in creative processes were subjected to the criticism of the Agitprop. In the year 1948 the current Yugoslav regime came to a turning-point because of the confrontation and the termination

of good relationship with Stalin and the political regime of the SSSR. This had a great affect on Yugoslav foreign and domestic politics in the sence of political liberalisation and the beginning of the new course in domestic politics, which also affected the culture. Krleža's paper presented at the Literary conference in Ljubljana in 1952 indicated the end of an era of Socrealism and the begining of the literature free of ideological restraints.

Ključne riječi: NRH, KPJ/KPH, socijalizam, Agitprop, socijalistički realizam, književnost, izdavaštvo, kulturna politika.

Keywords: National Republic of Croatia, CPY/CPC, cultural policy, socialism, ideology, Agitprop, literature, publishing, socialistic realism.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*